

ilahiyat akademi

Sayı: 15, 2022, ss. 1-37

Issue: 15, 2022, pp. 1-37

Züheyr b. Ebî Sūlmâ'nın Muallakası ve İhtiva Ettiği Hikmetli Sözler

Zuhayr b. Abî Sulmâ's Muallaqa and the Wise Words It Contains

Yaşar Seracettin Baytar

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Ph.D., Presidency of Religious Affairs, Expert of the High Board of Religious Affairs,
seracettinbaytar@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6843-2713, ROR ID: 007x4cq57

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Recieved

14 Nisan 2022 14 April 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

28 Haziran 2022 28 June 2022

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2022 30 June 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.This article has been scanned with Turnitin
software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve
etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm
çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
(Yaşar Seracettin Baytar).It is declared that scientific and ethical principles
have been followed while carrying out and
writing this study and that all the sources used
have been properly cited (Yaşar Seracettin
Baytar).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Atıf/ Cite as

Baytar, Yaşar Seracettin. "Züheyr b. Ebî Sūlmâ'nın Muallakası ve İhtiva Ettiği Hikmetli
Sözler". *İlahiyat Akademi* 15 (Haziran 2022), 1-37., Doi: [10.52886/ilak.1103503](https://doi.org/10.52886/ilak.1103503)

Özet

Bu çalışma, Câhiliye döneminin önde gelen şairlerinden Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın hayatı, muallakası ve şiirlerinde yer alan hikmetli sözler hakkındadır. Çalışmada şairin hayatı ve yetiştği edebî çevre hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Türkçe tercümesiyle birlikte yer verilen muallakası, şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Çalışmanın devam eden bölümünde "hikmet" kavramı hakkında özet olarak bilgi verildikten sonra şiirlerinde hikmetli sözlere yer veren muallaka şairlerinden seçkiler sunulmuştur. Çalışmanın sonunda ise Züheyr'in muallakasındaki hikmetli sözler içeren beyitler, müstakil olarak değerlendirilmiştir.

Züheyr'in kasîdesinin de içinde bulunduğu muallakalar, taşıdıkları edebî değer yanı sıra, ihtiva ettikleri hayata dair özlü ve veciz sözler yönüyle de klasik Arap şiirinin şaheserlerinden sayılmışlardır. Uzun hayat tecrübesi, analitik gözlem, tefekkür ve genel toplumsal kabullere dayanan söz konusu özlü sözlerden oluşan hikmetli ifadeler şairin muallakasında çokça rastlamak mümkündür. Eski Arap şiirinin hemen hemen her mevzusunda şiirleri bulunan Züheyr'in şiirleri arasında medih temalı kasîdeler daha fazla yer tutmaktadır. Nitekim şairin en önemli kasidesi olan muallakası da bunlardan biri olup, 'Abs ve Zübyân kabileleri arasında uzun yıllar süren bir savaşı sonlandıran Herim b. Sinân ile el-Hâris b. 'Avf'ın medhi hakkındadır.

Züheyr'in, klasik Arap şiir geleneğine uygun olarak inşa ettiği altmış iki beyitlik kasidesi, dört ana bölümden oluşmaktadır. Şiirin ilk on beş beyitten oluşan birinci bölümü, sevgilinin bir zamanlar yaşadığı yurdun kalıntılarının özlem ve hasretle anılmasıyla başlamaktadır. Şair, nesîb diye de adlandırılan bu bölümde engin müşahede gücünü ve üstün ifade kabiliyetini gösteren detaylı tasvirler eşliğinde sevgilisinden geriye kalan harabeleri ve bunların içerisinde bulunduğu tabii çevreyi duygusal bir dille anmaktadır. Şair, kasidesinin dokuz beyitlik ikinci bölümünde ise yukarıda değinilen savaşın sonlanmasında aktif rol oynayan Herim b. Sinân ile el-Hâris b. 'Avf'a yönelik samimi övgülerine yer vermiştir. Kasîdenin ana omurgasını oluşturan bu bölüm, içerdiği yemin ve dua muhtevalı beyitlerle şairin hanîflik inancına dair önemli ipuçları sunduğu gibi ihtiva ettiği tarihî bilgilerle de ön plana çıkmaktadır.

Kasîdenin yirmi beyitlik üçüncü bölümünde ise şair, uzun hayat tecrübesinden ve bilge kişiliğinden izler taşıyan hikmetli beyitleriyle zikri geçen savaşın taraflarına etkili uyarılarda bulunmakta, onları akıl ve sağduyu yoluyla barışa ikna etmeye çalışmaktadır. Bu cümleden olmak üzere şair, mensubu olduğu hanîflik inancına dair ahlaki ve itikadî ilkelerden bazılarını hikmet formatında dile getirerek bunları, muhataplarını ikna etmede bir araç olarak kullanmaktadır.

Muallaka şairleri içerisinde hikmet içerikli beyitlere muallakasında en fazla yer veren ve bu sebeple "şairlerin bilgesi" veya "şairlerin kadısı" unvanıyla anılan Züheyr, muallakasının son bölümünü evrensel ahlaki değerleri ve insanî erdemleri konu edinen hikmet içerikli beyitlerle şekillendirmiştir. Söz konusu hikmetli sözler, toplumun ortak aklını yansıtması, dinleyicilerin duygu dünyalarına tercüman olması, genel anlamda tecrübe edilmiş doğruları veciz bir şekilde dile getirmesi sayesinde toplum tarafından benimsenmiş ve nesilden nesile aktarılmıştır. Züheyr'in muallakasındaki hikmetli sözler çerçevesinde şekillenen bu çalışmanın genel olarak Câhiliye şiirine ve özel olarak da diğer muallaka şiirlerine ilgi uyandıracığı ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Şiiri, Câhiliye Şairi, Muallaka, Züheyr, Hikmet.

Abstract

This study is about the life of Zuhayr b. Abî Sulmâ, one of the leading poets of pre-Islamic period, his muallaqa and the wise words in his poems. In the study, after giving brief information about the poet's life and the literary environment he grew up in, his muallaqa, which is included with its Turkish translation, has been examined in terms of form and content. In the ongoing part of the study, after giving brief information about the concept of "wisdom", selections of muallaqa poets who include wise words in their poems were presented. At the end of the study, couplets containing wise words in the muallaqa were evaluated separately.

In addition to their literary value, the muallaqas, including the eulogy of Zuhayr, are considered as masterpieces of Classical Arabic poetry in terms of the concise and terse words about the life they contain. It is also possible to find a lot of wise expressions consisting of these concise words based on long life experience, analytical observation, contemplation and general social acceptance in the poet's muallaqa. Among the poems of Zuhayr, who has poems on almost every subject of ancient Arabic poetry, eulogy-themed odes have a greater place. As a matter of fact, the most important ode of the poet, his muallaqa, is one of them, and is about the praise of Harim b. Sinân and al-Hâris b. 'Avf, who ended a long-lasting war between the tribes of 'Abs and Zübyân.

The sixty-two couplet ode that Zuhayr built in accordance with the classical Arabic poetry tradition consists of four main parts. The first part of the poem, which consists of the first fifteen couplets, begins with the commemoration of the ruins of the land where the beloved once lived, with longing and nostalgia. In this section, also called "nasîb", the poet commemorates the ruins of his lover and the natural environment in which they are located, in an emotional language, accompanied by detailed descriptions showing his immense power of observation and superior expressiveness. The poet, in the second part of his ode with nine couplets, has given his sincere praises to Harim b. Sinân and al-Hâris b. 'Avf, who played an active role in ending the war mentioned above. This section, which forms the main backbone of the ode, stands out with the historical information it contains, as well as offering important clues about the poet's belief in hanîfism with the couplets containing oaths and prayers.

In the third part of the ode, which consists of twenty couplets, the poet gives effective warnings to the parties of the mentioned war with his wise couplets bearing traces of his long life experience and wise personality, and tries to persuade them to peace through wisdom and common sense. In this context, the poet expresses some of the moral and theological principles of the hanîfism belief in the form of wisdom and uses them as a tool to persuade his interlocutors.

Among the poets of muallaqa, Zuhayr, who gave the most space to couplets containing wisdom in his muallaqa and was therefore referred to as the "sage of poets" or the "adjudicator of the poets", shaped the last part of his muallaqa with the wise couplets dealing with universal moral values and human virtues. These wise words were adopted and passed down from generation to generation by reflecting the common mind of the society, being the interpreters of the worlds of emotions of the listeners and expressing experienced truths in a terse way and in a general sense. It is hoped that this study, which is shaped within the framework of the wise words in Zuhayr's muallaqa, will generally arouse interest in the poetry of pre-Islamic period and other muallaqa poems in particular.

Keywords: Arabic poetry, Pre-Islamic Poet, Muallaqa, Zuhayr, Wisdom.

Giriş

İnsan, fıtratı gereği merak eden, gözlem yapan, kendisinin ve başkalarının tecrübelerini analiz ederek dersler çıkaran bir varlıktır. O, gerek yaşadığı, gerekse çevresinde gördüğü olayları, sebep ve sonuçları arasında ilişkiler kurarak genellemeci bir yaklaşımla anlamlandırma eğilimindedir. İnsan, hayatı boyunca hem başkalarının aktarımlarından, hem de kendi tecrübelerinden çıkarımlar yoluyla edindiği hayata dair bu bilgileri, kendi yaşamında bir klavuz olarak kullandığı gibi istifade etmeleri için başkalarıyla da paylaşmaktadır. Özetle insanın hayatı, yaşarken eşyanın olayların ve varlığın hakikatine dair edindiği tecrübe, tefekkür, gözlem ve öngörü kaynaklı kısa veciz söz şeklindeki anlamlı bilgileri, hikmet olarak ifade etmek mümkündür.¹

Yılların ve çağların rafine bilgi birikimi olan hikmetli sözler, çeşitli toplumlarda bilge, kanaat önderi veya şairlerce atasözleri, vecizeler ve beyitler şeklinde ifade kalıplarına dökülerek insanlarla paylaşılmış ve onların hayat serüvenlerinde yollarını aydınlatmaya devam etmiştir.²

Arap Edebiyatında önemli bir yere sahip olan Câhiliye şiirleri ve bunlar içerisinde de muallakalar, özellikle ahlaki, iktisadi, siyasi ve sosyal alanlara dair ihtiva ettikleri hikmetli sözler bakımından dikkatleri üzerlerine çekmektedir. Şifahi kültürün egemen olduğu Arap Câhiliyesinde şiirin, sadece edebî bir ürün olmayıp içerdiği bu türden hikmetli beyitler vasıtasıyla sosyal ve ahlakî normları belirlediğini ve bir tür sözel anayasa işleviyle topluma yön verdiğini ve toplumsal değerleri canlı tuttuğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda şiirlerinde hikmet içerikli beyitlere yer vererek toplumlarına rehberlik eden önemli Câhiliye şairlerinden bazıları şunlardır: Züheyr b. Ebî Sülmâ, Ebu'l-'Atâhiye, Abîd b. el-Ebras, Tarafe b. el-'Abd, Salâe b. 'Amr, 'Adî b. Zeyd, 'Alkame b. 'Abede, 'Antere b. Şeddâd, Lebîd b. Rebîa.³

Muallaka şairleri içerisinde ise mensubu olduğu hanîf inancının duruluğunu, uzun ve tecrübeli yaşamının bilgeliğini ustaca şiirlerine yansıtan ve muallakasında

¹ bk. Ebû Bekr Muhammed b. Hasen İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), 1/564; İlhan Kutluer, "Hikmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/503; Nevin Kardaş vd., *Örnekleriyle Türkçe Sözlük* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000), "hikmet", 2/1258; Ahmed Emîn, *Feyzû'l-hâtır* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2012), 8/219; Yakup Göçemen, "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Şubat 2016), 79-80; Mustafa Keskin, *Kur'an'da h-k-m kökünün semantik analizi* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 132.

² Abdullah Abdulcebbar-Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *Kıssatü'l-edeb fi'l-Hicâz fi'l-'asri'l-Câhilî* (Kâhire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1400/1980), 260; Kutluer, "Hikmet", 17/505; Emîn, *Feyzû'l-hâtır*, 8/219.

³ Emîn, *Feyzû'l-hâtır*, 8/221; Göçemen, "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", 81; İsmail Durmuş, "Eski Arap Şiiri", *İslam Öncesi Araçlarda Dil ve Edebiyat*. ed. Mustafa Çağrıncı (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 232.

yer verdiği çok sayıda hikmet muhtevalı beytiyle toplumuna ve gelecek nesillere yön veren Züheyr b. Ebî Sülmâ, önemli bir şahsiyet olarak dikkatleri çekmektedir.⁴

Bu çalışmada Züheyr'in altmış iki beyitten oluşan muallakası⁵, şekil ve muhteva olarak ele alındıktan sonra içerdiği hikmet içerikli beyitler müstakil olarak değerlendirilmiştir.

Söz konusu hikmet muhtevalı beyitlerde şairin ölüm ve kader gerçeği, insanlarla geçimli olma, iyilik yapma, kötülükten sakınma, ahde ve söze bağlı kalma, onurlu yaşam, öz saygı, dile sahip olma, sefahatten sakınma ve cömert olma gibi evrensel ahlaki değerleri ve insanî erdemleri dile getirdiği görülmektedir.⁶

Bu çalışmanın konusu olan Züheyr'in hikmet muhtevalı beyitleri aracılığıyla Câhiliye Araplarının anlam ve değer dünyalarına, hayata bakışlarına ve çağlar üstü nitelikteki hikmetli sözler hazinelerine kapı aralanmaya çalışılmıştır.

1. Züheyr'in Kısaca Hayatı ve Edebî Kişiliği

Züheyr b. Ebî Sülmâ Rebî'a b. Riyâh el-Müzenî, aralarında İmruulkays, Lebîd ve Nâbiğâ'nın da bulunduğu Câhiliye dönemi şairlerinin en önemlilerindendir. O, miladi 520 yılı civarlarında Medine'nin doğusunda yer alan Necid'deki el-Hâcir bölgesinde bulunan Gatafân kabilesinde dünyaya gelmiş ve bu kabile içerisinde yetişmiştir.⁷ Babası Ebû Sülmâ Rebî'a b. Riyâh, Müzeyne kabilesinden, annesi ise Gatafân'ın bir kolu olan Benî Mürre'dendir. Müzeyne, Benî Mürre ve Gatafân kabileleri adı geçen el-Hâcir mıntikasında yaşayan komşu kabiledendir. Babasını küçük yaşta kaybetmesi ve annesinin şair Evs b. Hacer'le evlenmesi üzerine zorlu ve sıkıntılı bir süreç yaşayan Züheyr ile kardeşleri Evs, Sülmâ ve Hansâ'yı, dayıları şair Beşâme b. el-Gadîr himayesine almıştır.⁸ Beşâme, hayatı boyunca ilgisini ve maddi

⁴ bk. Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/541; Süleyman Tülücü, "Bir Hakim ve Hanîf Şâir: Zuheyr b. Ebî Sulmâ", *İslâmî Edebiyat* 23 (1994), 36-38.

⁵ Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed b. el-Huseyn Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâtî's-seb'*, thk. Muhammed el-Fâdilî (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1419/1999), 105-128.

⁶ bk. Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâtî's-seb'*, 123-128.

⁷ Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*, thk. Alî Muhammed Bicâvî (Kahire: Nahdatu Mısır, 1981), 67; Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâtî's-seb'*, 103; Ahmet Subhi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996), 1/77; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/540.

⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1967), 1/137; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/77; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541; Göçemen, "Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet", 69-70.

varlığını, Züheyr ve kardeşlerinden esirgememiş, hatta önemli miktarda malını Züheyr'e miras bırakmıştır.⁹

Züheyr, hayatında iki evlilik yapmış olup eşlerinden ilki, Muallağa'sının nesîb bölümünde kendisine seslendiği Ümmü Evfâ'dır. Ancak ondan olan çocuklarının tamamının küçük yaşta vefat etmesi üzerine ikinci evliliğini yapmıştır. Benî Sühaym kabilesinden olan ikinci eşi, Kebşe binti Ammâr'dan ise Kâ'b, Büceyr ve Sâlim isminde üç oğlu ile Vebere adında bir kızı olmuştur. Oğlu Sâlim'in genç yaşta attan düşerek vefat ettiği rivayet edilmektedir. Oğulları, Kâ'b ve Büceyr daha sonra İslamı kabul ederek Müslüman olmuşlardır.¹⁰

Züheyr, şairleri yönüyle oldukça zengin bir ailenin mensubuydu. Babası Ebû Sülmâ, üvey babası Evs, dayısı Beşâme gibi kızkardeşleri Sülmâ ve Hansâ ile erkek kardeşi Evs de birer şairdi. Kendisi birinci tabaka şairlerinden sayılan Züheyr'in, Kasîde-i Bürde sahibi oğlu Ka'b ile diğer oğlu Büceyr de bir sonraki neslin önemli şairlerindendi. Ka'b'ın oğlu Ukbe ile Ukbe'nin oğlu Avvâm ve Ka'b'ın bir diğer torunu olan Amr b. Saîd de dönemlerinin ileri gelen şairlerindendi. Züheyr'in şairlikteki müstesna yeteneğinin inkişâf edip gelişmesinde babası, dayısı ve üvey babasının büyük etkisi olmuştur. Şair, şiir sanatının inceliklerine dair aile büyüklerinden edindiği bilgi ve birikimi oğlu Ka'b ile kendisine ravilik yapan şair Hutay'e'ye aktararak şairlik geleneğinin sonraki nesillerde de devam etmesine vesile olmuştur. Bu anlamda pek çok şaire ev sahipliği yapan aile ortamının Züheyr ve soyu için bir mektep işlevi gördüğünü söylemek mümkündür. Şairin üvey babası, Evs b. Hacer ile şair Tufeyl el-Ganevî'ye râvilik yapmış olması da bu meyanda zikre değerdir.¹¹

Züheyr'in şiirlerinden gerek şahsi hayatı, gerekse kabileler arası mücadelelerle ilgili bazı önemli bilgileri elde etmek de mümkündür. Nitekim bu bilgiler arasında şunları zikretmek mümkündür: Esed kabilesine mensup el-Hâris b. Varkâ es-Saydâvî, anne tarafından kabilesi olan Gatafân'a düzenlediği bir baskın neticesinde Züheyr'e ait bir deve ile kölesini ganimet olarak almıştır. Ancak o, Züheyr'in hiciv tehdidi karşısında bunlar geri iade etmiştir. Züheyr, Benî Temîm ile Benî Süleym kabilelerinin de Gatafân'a baskın yapacaklarını haber alınca onları da şiirleriyle ihtar ederek vazgeçirmiştir. Şairin, şiirleri vasıtasıyla sonuç aldığı bir diğer olay ise uzun süre devam eden Dâhis ve el-Gabrâ savaşıdır. Söz konusu savaş, Gatafân kabilesinin iki önemli kolu olan 'Abs ile Zübyân kabileleri arasında meydana gelmiş ve civar kabilelerin de iştirakiyle uzayarak tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Züheyr, bu savaşı sonlandırmak üzere harekete geçen ve savaşta ölenlerin diyetini ödemeyi üstlenen

⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-su'arâ*, 1/137; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/77-78; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

¹⁰ Alî b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed b. el-Heysem Ebû'l-Ferec İsfahânî, *el-Eğâni*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Ârabî, 1415), 10/460; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

¹¹ Ahmed Hasan Zeyyât, *Târihu'l-edebi'l-'Arabi* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1999), 42; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/77; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

Herim b. Sinân ile amcasının oğlu el-Hâris b. 'Avf'ı şiirleriyle methetmiş ve mezkur savaşın sonlanmasında önemli rol oynamıştır.¹²

Muallakasını, bahsi geçen savaşlardan sonra yazan Züheyr, söz konusu şiirinin aşağıdaki beytinde o sıralar seksen yaşlarında olduğunu belirterek uzun bir hayat yaşadığına işaret etmiştir:¹³ (*Tavîl*):

سَمْتُ تَكَايِفَ الْحَيَاةِ وَمَنْ يَعِشُ ثَمَانِينَ حَوْلًا لَا أَبَا لَكَ يَسْلَامُ

"Yorulduğum, usandım hayatın zorluklarından, usanır elbet -Ey babasız kalasıca!- seksen yıl yaşayan."

Uzun ömürlü, "muammerûn" şairlerden kabul edilen Züheyr'in Hz. Peygamber (s.a.s.) ile görüştüğü ve O'nun (s.a.s.), şair için "Allah'ım! Beni onun şeytanından muhafaza et!" diye dua ettiği, şairin de bu dua üzerine vefat edinceye dek artık hiç şiir söyleyemediği rivayet edilmiştir.¹⁴

Oğlu Ka'b'ın bir şiirinde geçen "Ben doksan yıl yaşayan kişinin oğluyum" şeklindeki ifadesinden Züheyr'in doksan yaşında vefat ettiği, ayrıca vefatından kısa bir süre önce gördüğü bir rüya ile ilgili rivayetten de bu vefatın ve yukarıda zikri geçen görüşmenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) nübüvvetle görevlendirildiği miladi 610 yılından önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Rivayete göre yaşlı şair, gördüğü rüya üzerine oğullarını çağırarak onlara şöyle der: "Evlatlarım! Benim vefatımdan sonra, kendisine tabi olanların kurtulacağı bir peygamber gelecek, geldiğinde siz araştırıp ona iman edin!" diye vasiyette bulunur. Bunun üzerinden çok geçmeden vefat eder.¹⁵

Züheyr, iyi ahlaklı, iffetli, sakin, ağır başlı, vakarlı ve onurlu bir kişiydi. Her zaman kendi kabilesiyle birlikte diğer kabile mensuplarının da iyiliğini istemiş, görüştüğü insanlara sürekli olarak güzel ahlakı ve barışı telkin etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) daha zuhur etmeden hak din ve hak kitabı konu edinen şiirler yazmıştır. Züheyr, her şeyi yoktan var eden bir yaratıcıya, ölüm sonrası yeniden dirilişe ve hesaba inanan hanîf¹⁶ şairlerdendi.¹⁷

¹² Zeyyât, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, 41; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/78; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

¹³ Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâtî's-seb'*, 123.

¹⁴ İsfehânî, *el-Eğânî*, 10/445; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

¹⁵ Kureşî, *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*, 70; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

¹⁶ Hanîf: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) zuhurundan önce yaşamış, müşrik, Hristiyan veya Yahudi olmaksızın Hz. İbrahim (a.s.) gibi tevhid akidesine mensup olarak hayatını sürdürenler için kullanılan bir terimdir. bk. Şaban Kuzgun, "Hanîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/35. Kur'an-ı kerim'de: "Onlar, "Yahudi veya hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. Sen de şöyle de: "Hayır! Biz, Hanîf olan İbrâhim'in dinine uyarız. O, müşriklerden de değildi." (el-Bakara 2/135) ve "İbrâhim ne yahudi ne de hristiyan idi; bilâkis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi." (Âl-i İmrân 3/67) mealindeki ayetler de yukarıda zikredilen anlamı ifade etmektedir.

¹⁷ Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

Câhiliye döneminin büyük şairlerinden olan Züheyr, eski Arap şiirinin neredeyse her mevzusunda şiirler yazmıştır. Arûzun tavîl, vâfir ve basît bahirlerinde yazdığı medih, fahr, vasf ve hiciv türünden şiirleri arasında medih temalı kasîdeler daha fazla yer tutmaktadır. Yukarıda zikri geçen Herim ve babası Sinân ile amcasının oğlu el-Hâris ve ayrıca Gatafân'ın kollarından biri olan Benî Fezâre'nin lideri Hısn b. Huzeyfe, şairin söz konusu kasidelerinde methettiği şahsiyetlerdendir.¹⁸

Züheyr şiirlerinde, vezin ve kafiye aksaklıklarından uzak, sağlam ve kusursuz bir dil kullanmış, özgün ve veciz bir üslup takip etmiştir. O, şiirlerinde garip kelimelere yer vermekten uzak durduğu gibi intihalden de sakınmıştır. Şair, methiyelerinde övdüğü şahısları, geçici vasıflarından ziyade zâtî özellikleriyle medhetmiş, onlar hakkında asılsız, gerçek dışı ve mübalağalı ifadelerden kaçınmıştır. O, hicivlerinde de aşırılıktan uzak durmuştur. Şair, ciddi ve eğitici bir dille nazmettiği hikemî şiirlerinde ise zulüm ve haksızlıktan sakınmayı tavsiye etmiş, ağır başlılığı, ölçülü ve iyi ahlaklı olmayı öğütlemiştir. Züheyr'in muallakasında da örnekleri bulunan bu türden ifadelerinin birçoğu sonradan darbimesel hâline gelmiştir. Hutay'e, Cerîr b. Atiyye ve İbn Ahmer gibi şairler onu en büyük Arap şairi kabul etmişlerdir.¹⁹

Mükemmeliyetçi bir kişiliğe sahip olan Züheyr, şiirlerini şekil ve üslup bakımından titizlikle gözden geçirir, bunlar üzerinde uzun süre çalışırdı. Şairin, manzumelerine son halini vermesi bazen bir yıl kadar sürerdi. Bu türden şiirleri için "*haaviyyâtu Züheyr*" (Züheyr'in yıllıkları) tabiri kullanılmış ve zamanla bu ifade uzun süre devam eden işler için bir darbimesel olmuştur.²⁰ Şairin bu hassas çalışma alışkanlığını, râviliğini yaptığı Tufeyl el-Ganevî'den edindiği, kendi râvisi Hutay'e'nin de aynı davranışı sergilediği kaynaklarda yer almaktadır.²¹

Arapların kadim şiir geleneğinde, büyük şairlere refakat eden ve şiir sanatında onların bir nevi çırağı konumunda olan râvileri bulunurdu. Bu râviler ustaları mesabesindeki şairlerin şiirlerini ezberler ve gerektiğinde inşad etmek suretiyle nesilden nesile aktarırlardı. Züheyr'in şiirleri de öncelikle oğlu Ka'b ile şair Hutay'e ve Şemmâh b. Dirâr gibi râviler tarafından rivayet edilmiştir. Daha sonraları ise rivayet işi, şairin oğulları ve torunları kanalıyla devam ettirilmiştir. Şairin divanını ilk kez bir araya getirerek zamanımıza intikalini sağlayan ise Basralı alim el-Asma'î olmuştur.²² Divan, pek çok şerh çalışmasına da konu olmuştur. Ancak bu şerhlerden yalnızca Sa'leb, eş-Şentemerî ve el-Batalyevsî gibi âlimlerin şerhleri günümüze kadar ulaşabilmiştir. Şairin günümüzde de ilgi uyandıran şiirleri ve divanı üzerine Doğu'da ve Batı'da pek çok çalışma yapılmış ve bu çalışmalar basılarak yayın

¹⁸ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/78; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

¹⁹ İsfahânî, *el-Eğânî*, 10/444; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/79; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

²⁰ Zeyyât, *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, 42; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

²¹ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/79.

²² Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/79; Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", 44/541.

dünyasına kazandırılmıştır.²³ Züheyr'in muallakası da bu ilgiden payına düşeni almış, gerek müstakil olarak gerekse diğer muallaka şairleriyle birlikte başta Türkçe olmak üzere birçok farklı dile tercüme edilmiştir.²⁴

2. Muallakalar ve Züheyr'in Muallakası

Bu bölümde “muallaka” sözcüğünün lügat ve terim anlamlarına dair özet bilgi verildikten sonra önde gelen muallaka şairleri ile klasik Arap kasidesinin iç yapısı ve muallaka şairlerinin başlıca özelliklerine dair özlü bilgiler verilecektir. Ardından bu çalışmanın asıl konusu olan Züheyr'in muallakası, metin ve tercümesiyle birlikte verilerek hem şekil hem de muhteva bakımından detaylıca incelenecektir. Bu sayede klasik Arap şiirinin en önemlilerinden birinin metin ve tercümesiyle birlikte tam olarak görülmesine ve değerlendirilmesine bir fırsat sunulmuş olacaktır.

2.1. Muallaka Kavramı ve Öz Olarak Muallaka Şiirleri

Şairin en gözde kasidesi olan muallakasına geçmeden önce muallaka sözcüğünün kelime ve terim anlamına kısaca değinmekte fayda var. Muallaka, sözlükte bir şeyi bir yere tutturmak, bir şeye alaka duyup onu beğenmek ve sevmek anlamlarına gelen “alak” (alâka) kökünden türetilmiştir.²⁵ Bir yere asılmış, tutturulmuş olan şey anlamındaki muallaka kelimesinin çoğulu olan muallakât ise terim olarak beğenildiği için herkes tarafından görülebilecek bir yere asılarak sergilenen özel şiirleri ifade etmek için kullanılmıştır.²⁶ Bu anlamda muallaka şiirleri, Câhiliye döneminde Arap yarımadasının çeşitli bölgelerinde kurulan panayırlardaki şiir yarışmalarında, büyük bir titizlikle seçilerek keten bezinden tomarlara, altın suyu ile yazılan ve Kâbe'nin duvarına asılan müstesna şiirlerdir.²⁷ Söz konusu şiirler için “es-seb'u't-tvâîl” (yedi uzun kasîde), “es-seb'ıyyât” (yedi kasîde), “es-sümût” (dizili inciler), “el-müsemmetât” (inci dizileri), “el-müzehhebât” (yaldızlı şiirler), ve “el-

²³ Züheyr'in şiirleri ve divanı üzerine yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bk. Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sülmâ”, 44/541.

²⁴ Şairin muallakası ve diğer muallakaların farklı dillerde yapılan şerh ve tercümeleri ile ilgili olarak bk. Tülücü, “Züheyr b. Ebû Sülmâ”, 44/541; Süleyman Tülücü, “Muallakât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/311. Şairin muallakasının da içinde bulunduğu yedi muallakanın toplu olarak Türkçe'ye yapılan tercümelerinden bazıları ise şöyledir: Şerafeddin Yaltkaya, *Yedi Askı - Mu'allakat-ı Seb'a*, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2018); Sadık Yalsızuçanlar, *Muallakat-ı Seb'a*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1998); Nurettin Ceviz - Kenan Demirayak - Nevzat H. Yanık, *Yedi Askı - Arap Edebiyatının Harikaları*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010); Mehmet Hakkı Suçın, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020).

²⁵ Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, t.s.), “alk”, 10/261; Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), “alk”, 396.

²⁶ Tülücü, “Muallakât”, 30/310.

²⁷ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/65; Tülücü, “Muallakât”, 30/310.

mukalledât” (asırlardan nakledilen eski şiirler) gibi isimler kullanılmıştır.²⁸ En meşhur yedi muallaka şairi; İmruulkays b. Hucr, Zühreir b. Ebî Sülmâ, Lebîd b. Rebîa, Nâbiğa ez-Zübyânî, Tarafe b. el-‘ Abd, Amr b. Kulsûm ve ‘Antere b. Şeddâd’dır. Bunlara el-Hâris b. Hillize, el-A’şâ Meymûn ve Abîd b. el-Ebras gibi şairler de eklenerek sayıları, ona kadar çıkarılmaktadır.²⁹

Muallaka şiirleri, klasik kasidenin iç yapısına uygun olarak nazmedilmiştir. Beyit sayıları altmış ile yüz arasında değişen bu kasidelerin en belirgin özelliği, bütün beyitlerinin aynı kafiyeden oluşmasıdır. Çoğunlukla kasidenin ilk beytinin her iki mısrası da “*musarra*” denilen aynı kafiyeden oluşur. Kaside, şairin eski sevgilisinin hatıralarının dile getirildiği “*nesib*” veya “*teşbib*” denilen romantik bir girişle başlar. Bu girişi uzun ve detaylı tasvirlerin yer aldığı beyitler takip eder. Beyân ve bedî ilimleriyle ilgili sanatlar bakımından oldukça zengin içeriğe sahip olan bu beyitlerde genellikle şairin bineği, çöl hayvanları, çölde yaşanmış olaylar ve bedevî yaşamından sahneler tasvir edilir. Takip eden kısımlarda ise kasidenin konusuna göre medhiye ya da fahriye nitelikli beyitler yer alır. Muallaka şiirleri fasîh dille yazılmış olmaları, lehçelere ait kelime ve ifade içermemeleri açısından büyük önem taşımaktadırlar. Söz konusu kasideler bu yönleriyle Arap grameri ve lügatı ile Kur’an tefsirinin istişhâd kaynakları arasında ilk sırada yer almaktadır. Muallakalar içerdikleri tarihi bilgiler açısından da özel bir öneme sahiptirler. Bu meyanda konumuz olan Zühreir’in muallakası, aşağıda da görüleceği üzere beyitlerinde ayrıntılı bir şekilde işlediği savaş ve tarafları hakkında tarihi bir kaynak niteliğindedir.³⁰

2.2. Şekil ve Muhteva Yönüyle Zühreir’in Muallakası

Zühreir’in altmış iki beyitlik muallakası, divandaki pek çok şiir gibi daha önce zikri geçen Dâhis ve el-Gabrâ savaşını sonlandıran Herim b. Sinân ile el-Hâris b. ‘Avf’ın methi hakkındadır.³¹ Bu savaş, Dâhis ve el-Gabrâ isimli iki atın yarışında yapılan hile sebebiyle iki kardeş kabile olan ‘Abs ve Zübyân arasında çıkmış ve kırk yıl kadar sürmüştür. Bahsi geçen iki atın adıyla anılan ve çok sayıda kişinin ölümüne sebep olan bu savaş, Benî Mürre reislerinden Herim ile yeğeni Hâris’in üç bin deve kan bedeli ödeyerek barışı sağlaması neticesinde sona ermiştir.³²

Şair, aruzun tavîl bahriyle nazmettiği “*mîm*” kafiyeli muallakasını, klasik Arap şiiri sistematığına uygun olarak inşa etmiştir. Dört ana bölümden oluşan kasidenin

²⁸ Tülücü, “Muallakât”, 30/310; Mehmet Yalar, “Arap Şiiri”, *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 318.

²⁹ Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/65; Tülücü, “Muallakât”, 30/310.

³⁰ Tülücü, “Muallakât”, 30/310-311.

³¹ Zeyyât, *Târîhu’l-edebî’l-‘Arabî*, 42; Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, 1/79.

³² Tülücü, “Zühreir b. Ebû Sülmâ”, 44/541.

“nesîb” bölümünde, Câhiliye kaside geleneğine uygun olarak “*talel/atlâl*”³³ denilen bir zamanlar sevgilinin yaşadığı yurdun kalıntılarının ve ona dair hatıraların hasret, hüznün ve özlem dolu tasvirleri yer almaktadır.³⁴ Kasidenin ilk onbeş beyitlik kısmını oluşturan bu bölüm, aşağıda da görüleceği üzere bolca teşbihler içeren zengin, canlı ve detaylı betimlemeleriyle belâgat ilmi açısından da eşsiz sanatlı örnekler sunmaktadır:³⁵ (*Tavîl*):

1 أَمِنْ أُمَّ أَوْفَى دِمْنَةَ مَمْ تَكَلَّمِ بِحَمَامَةِ الدُّرُجِ فَالْمَتَّأَلِمِ

“*Havmânetüd'derrâc'dan el-Mütesellem'e uzanan bu sessiz kalıntılar, (sevdiğim) Ümmü Evfâ'nın (yurdundan) mıdır?*”

2 وَدَارٌ هَئَا بِالرَّمْمَتَيْنِ كَأَهَّأَا مَرَاجِعُ وَشَمِّ فِي نَوَاشِرِ مَعْصَمِ

“*Onun, kola ve bileğe (silindikçe) yeniden nakşedilmiş dövmeler gibi (izleri olan) er-Rakmeteyn'de de bir yurdu vardır.*”

3 بِهَا الْعَيْنُ وَالْأَرَامُ يَمْشَيْنِ خِلْفَةً وَأَطْلَاؤُهَا يَنْهَضْنَ مِنْ كُلِّ بَحْتَمِ

“*Şimdi o metruk yurttan iri gözlü yabancı sığırlar ve ak ceylanlar gezmekte art arda, yavruları da altlarında hoplayıp zıplamakta.*”

4 وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عِشْرِينَ حِجَّةً فَلَأَيَّ عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُؤِمِ

“*Yirmi yıl sonra (bakıp) durdum orada, bir hayli düşünüp de (ancak) tanıdım evini zor bela.*”

5 أَنَا فِي سَفْعَا فِي مُعَرَّسِ مَرْجَلِ وَنُؤْيَا كَجِدْمِ الْحَوْضِ أَمْ يَتَنَلِّمِ

“*Tanıdım, üzerlerine tencereler koydukları siyah ocak taşlarını, bir havuzun kaynağı gibi henüz kurumamış arklarını.*”

6 فَلَمَّا عَرَفْتُ الدَّارَ قُلْتُ لِرُبْعَهَا أَلَا أَنْعَمَ صَبَاحاً أَبُيْهَا الرَّبِيعِ وَأَسَلِّمِ

³³ Nihad M. Çetin, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/290; Yusuf Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir* (Erzurum: Şafak Yayınevi, 1999), 56.

³⁴ Klasik kasidenin bölümleri ile ilgili olarak bk. Hüseyin Elmalı, “Kasîde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/562; Sancak, *Hz. Peygamber Devrinde Şiir*, 54-58.

³⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*, 105-111.

“Tanıyınca yurdu iyice, dedim ki evine: “Esenlikler olsun sabahleyin seninle, ey hane!””

7 تَبَصَّرَ خَلِيلِي هَل تَرَى مِنْ طَعَائِينِ   تَحْمَلُنَ بِالْعَلْبَاءِ مِنْ فَوْقِ جُرْتُنِمْ

“İyi bak dostum! Görüyor musun? Deve mahfelerinde giden hatunları, Cürsüm pınarının üst yamaçlarında.”

8 جَعَلْنَ الْعَنَانَ عَنْ يَمِينٍ وَحَزَنَهُ   وَكَمْ بِالْعَنَانِ مِنْ مُحَلٍّ وَمُحْرِمِ

“(O hatunlar) el-Kanân dağına ve sarp yokuşlarını sağlarına aldılar. el-Kanân’da ise nice dost ve düşman var.”

9 عَلَوْنَ بِأَمْطِ عَتَاقٍ وَكَلْبَةٍ   وَرَادِ حَوَاشِيهَا مُشَاكِهَةَ الدَّمِ

“Mahfelerin üstüne, kan kırmızısı kenarlı, değerli örtüler ve ince tüller çektiler.”

10 وَوَرُكْنَ فِي السُّوبَانِ يَغْلُونُ مَتْنَهُ   عَلَيَهُنَّ ذُلُّ النَّاعِمِ الْمَتَعِّمِ

“(Şimdi ise O hatunlar,) nimetler içinde yüzen nazlı dilberlerin edâsıyla Sûbân sırtlarına tırmanıyorlar.”

11 بَكَرْنَ بُكُورًا وَأَسْتَحْرْنَ بِسُحْرَةٍ   فَهُنَّ وَوَادِي الرَّسِّ كَالْبَيْدِ لِلْقَمِ

“Erkenden seherle yola koyuldular. er-Ress vadisini elin, ağız bulduğu gibi kolaylıkla buldular.”

12 وَفِيهِنَّ مَلَهَى لِلطَّيْفِ وَمَنْظَرٌ   أَنِيْقٌ لِعَيْنِ النَّاطِرِ الْمَتَوَسِّمِ

“O hatunların içinde yakışıklılar için gönül eğlendirecek dilberler var. Güzelden anlayan gözler için hoş manzaralar var.”

13 كَأَنَّ فُتَاتَ الْعَهْنِ فِي كُلِّ مَنْزِلِ   نَزَلْنَ بِهِ حَبُّ الْعَنَا أَمْ مَجْطَمِ

“Konakladıkları her menzilde mahfe örtülerinin bıraktığı yün kırıntıları, sanki çiğnenmemiş tilki üzümüdür.”

14 فَلَمَّا وَرَدَنَّ الْمَاءَ زُرْقًا جَمَامَهُ   وَضَعْنَ عَصِيَّ الْحَاضِرِ الْمَتَخَيِّمِ

“Berrak su birikintisinin başına vardıklarında, (konaklamaya niyetlenerek) çadır kuran yerliler gibi sopalarını bıraktılar.”

15 ظَهَرْنَ مِنَ السُّؤْبَانَ ثُمَّ جَزَعْنَهُ عَلَى كُلِّ قَيْئِيٍّ قَشِيْبٍ وَمُقَامٍ

“Derken es-Sûbân vadisinde (bir kez daha) göründüler, sonra orayı da Kaynoğulları yapımı yeni ve geniş mahfeler üzerinde terkettiler.”

Şair, kasidesinin ana mihverini teşkil eden, on altı ile yirmi dördüncü beyitleri arasındaki ikinci bölümünü, ‘Abs ve Zübyân kabileleri arasındaki savaşı sonlandıran Herim b. Sinân ile el-Hâris b. ‘Avf’ın methine ayırmıştır.³⁶ O, girişten sonraki “tehallus” ya da “güriz”³⁷ diye de adlandırılan bu bölümün ilk beytinde, Kabe’ye yemin ederek sözlerine başlamaktadır. Şairin bu geçiş beytinde kase yoluya Kabe’yi tazim etmesi, onun hanîf inancını taşıdığına da önemli göstergelerindendir. Şair bu bölümde memdûhlarının barıştan yana gösterdikleri üstün gayretleri detaylı bir şekilde ifade ederken sözlerini yeminle teyid etmekte ve onlara yönelik samimi övgülerini dile getirmektedir. Züheyr, şiirinde övgülerini yönelttiği şahıslar için döneminin şiir geleneğine uygun olarak kasidesinin yirmi birinci beytinde duada da bulunmakta ve “şerîta”³⁸ diye adlandırılan bu bölümde bilgelikten izler taşıyan “Her kim de bir şeref hazinesi bulursa yücelir.” şeklindeki hikmet içerikli bir cümleye de yer vermektedir: (Tavîl):

16 فَأَقْسَمْتُ بِالْبَيْتِ الَّذِي طَافَ حَوْلَهُ رِجَالٌ بَنُوهُ مِنْ قُرَيْشٍ وَجُرُؤْمٍ

“Kureys ve Cürhümlülerin yapıp tavaf ettikleri (o kutsal) Ev’e yemin olsun ki;”

17 يَمِينًا لِنِعْمِ السَّيِّدَانِ وَوَجْدَتُنَا عَلَى كُلِّ حَالٍ مِنْ سَجِيلٍ وَمُبْرَمٍ

“(Evet) yemin olsun ki; sizler, güçlü ve zayıf olunan her durumda yardıma koşan iki güzel efendilersiniz ”

18 تَدَارَكْتُ مَا عَبَسَا وَذُبَّانَ بَعْدَمَا تَفَانُوا وَدَقُّوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشَمٍ

“Sizler, birbirlerini yok etmeye ve aralarında Menşem’in³⁹ (intikam) ıtrını ezmeye başladıktan sonra ‘Abs ve Zübyân’ı barıştıransınız.”

³⁶ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 112-115.

³⁷ bk. Elmalı, “Kasîde”, 24/564.

³⁸ Şerîta: Medih kasîdelerinde memdûha dua ihtiva eden beyitlerin içinde bulunduğu bölümdür. Bu bölüme “hüs-n-i makta” da denilmektedir. bk. Elmalı, “Kasîde”, 24/564.

³⁹ Menşem, esans satan bir kadının adı olup kabile savaşçıları kendisinden aldıkları bir miktar ıtrın (esans) içine ellerini batırarak ant içmişler ve savaşmak üzere yemin ettikleri topluluğun tamamını katledinceye kadar savaşmışlardır. Zamanla “Menşem’in ıtrı” sözü, savaşın kızıştığını ifade etmek için kullanılan bir darbu mesel olmuştur. bk. Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 113.

19 وَقَدْ قُلْتُمَا إِنْ نُدْرِكَ السِّلْمُ وَاسِعًا بِمَالٍ وَمَعْرُوفٍ مِنَ الْقَوْلِ نَسَلِمَ

“Ve şöyle dediniz: şayet fidye ve güzel sözle barışı sağlayabilirsek yok olmaktan kurtuluruz.”

20 فَأَصْبَحْتُمَا مِنْهَا عَلَى خَيْرِ مَوْطِنٍ بَعِيدَيْنِ فِيهَا مِنْ عُقُوقٍ وَمَأْتَمٍ

“Böylelikle, halkı isyandan ve günahattan uzaklaştırarak barış konusunda büyük bir rol üstlendiniz.”

21 عَظِيمَيْنِ فِي عَلْيَا مَعَدِّ هُدَيْتُمَا وَمَنْ يَسْتَبِخْ كَثْرًا مِنَ الْمَجْدِ يَعْظُمَ

“(Bu sayede, atamız) Ma’add’in⁴⁰ şeref ve onurunun doruğuna eren iki büyük kimse oldunuz. -Barış, zafer ve kurtuluş hep yolunuz olsun!- Her kim de bir şeref hazinesi bulursa yücelir.”

22 تُعْقَى الْكُلُومُ بِالْمَيْمِنِ فَأَصْبَحَتْ يُنَجِّمُهُمَا مَنْ لَيْسَ فِيهَا بِمُجْرِمٍ

“Savaşın yaraları yüzlerce deveyle sarılıyor. Ancak diyeti bu savaşta günahı olmayanlar ödüyor.”

23 يُنَجِّمُهُمَا قَوْمٌ لَقَوْمٍ عَرَامَةٌ وَلَمْ يُهَرِّثُوا بَيْنَهُمْ مِلءَ حُجْرٍ

“(Evet) o diyeti, bir hacamat şişesi kadar bile kan dökmemiş bir topluluk, başka bir topluluğa tazminat olarak ödüyor.”

24 فَأَصْبَحَ يَجْرِي فِيهِمْ مِنْ تَلَادِكُمْ مَعَانِمُ شَتَّى مِنْ إِفَالٍ مُزْتَمٍ

“İşte eskiden beri malınız olan kulakları damgalı deve yavrularından türlü türlü ganimetler sevk edilmeye başladı.”

Züheyr, kasidesinin yirmi beş ile kırk beşinci beyitleri arasındaki üçüncü bölümünde, el-Gabrâ savaşını ve savaşın taraflarına yaptığı hikmet dolu uyarıları dile getirmektedir. Şair, bolca teşbih, temsil ve istiare içeren beyitlerinde kelimeleriyle resmettiği savaşın dehşetini ve sonuçlarını ifade ederken, savaşın taraflarına seslenerek onları daha önce barışa dair verdikleri sözleri tutmaya çağırılmaktadır. Bu bölümün ilk ve devamındaki beyitlerinde barış sözleşmesini ihlal

⁴⁰ Ma’add: Hz. İbrahim’in (a.s.) oğlu Hz. İsmail’in (a.s.), anne tarafından atası. bk. Yanık, *Yedi Askı - Arap Edebiyatının Harikaları*, 82.

etmenin ve savaşa dair kötü emeller beslemenin hesabının bir gün sorulacağını hatırlatarak Zübyân kabilesine ve muhataplarına gerekli uyarılarda bulunmaktadır.

Şair, söz konusu beyitlerinde mensubu olduğu hanîflik inancının izlerini yansıtan değerlere de atflarda bulunmaktadır. Bu meyanda yemine sadakate, söz ve davranışlarda samimiyete, Allah'ın gizli saklı herşeyi bildiğine ve yapılan yanlışların sorgulanacağı hesap gününe vurgular yaparak savaşın taraflarına sükûnet çağrısı yapmaktadır. Züheyr, edebî açıdan büyük bir ustalıkla nakış nakış işlediği beyitlerinde sosyolojik, psikolojik hatta iktisadi tahlillere de yer vermiş, bu konularla ilgili kanaatlerini de hikmetli vecizeleriyle dile getirmiştir.

Hafızalarda kalan en son mâna olduğundan, kasidenin “*hâtîme*”⁴¹ denilen sonlarına doğru şairlerin, hayat tecrübelerinden damıtarak nazma aktardıkları hikmetli sözlere yer vermeleri bir câhilî şiir geleneğiydi. Züheyr de Câhiliye şiirleri içerisinde özellikle muallaka şairlerinin takip ettiği bu geleneğe fazlasıyla bağlı kalarak kasidesinin aşağıdaki üçüncü ve devamındaki son bölümünü, bilgeliğinden izler taşıyan hikmet dolu beyitlerle bezemiştir.⁴²

25 أَلَا أْبْلِغُ الْأَخْلَافَ عَنِّي رَسُولًا   وَذُبْيَانَ هَلْ أَفْسَمْتُمْ كُلَّ مُفْسِمٍ

“Hey dostum! Benden Zübyân kabilesine ve sözleştiklerine bir mesaj ilet ve onlara de ki; “Yemininiz sağlam ve samimi mi?””

26 فَلَا تَكْتُمَنَّ اللَّهُ مَا فِي نُفُوسِكُمْ   لِيُخْفِيَ وَمَهْمَا يُكْتُمِ اللَّهُ يَغْلَمِ

“İçinizden geçen(hainlik)leri, gizli kalsın diye, sakın Allah'tan saklamaya kalkışmayın. Her ne saklanırsa saklansın, Allah onu bilir.”

27 يُرَخَّرُ فَيُوضَعُ فِي كِتَابٍ فَيُدْخَرُ   لِيَوْمِ الْحِسَابِ أَوْ يُعْجَلُ فَيَنْتَقِمُ

“(Bunların cezası da) ya ertelenip bir deftere işlenerek hesap gününe saklanır, ya da öne çekilip intikamı alınır.”

28 وَمَا الْحَرْبُ إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ وَدَقُّتُمْ   وَمَا هُوَ عَنْهَا بِالْحَدِيثِ الْمَرْجَمِ

“Savaş, bildiğiniz ve tattığımızdan başka bir şey değildir. (Savaş hakkında bu söylenenler de) boş laflar değildir.”

29 مَتَى تَبَعْتُمُوهَا تَبَعْتُمُوهَا دَمِيمَةً   وَتَضَرَّ إِذَا ضَرَبْتُمُوهَا فَتَضَرَّ

⁴¹ bk. Elmalı, “Kasîde”, 24/563.

⁴² Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 115-123.

“Onu her ne zaman canlandırırsanız kınanırsınız. Onu körükledikçe de tutuşur, alevlenir.”

30 فَتَغْرُكُكُمْ عَزَّكَ الرَّحَى بِبِقَاهَا وَتَلْفَحُ كِشَافاً ثُمَّ تُنْتَجِحُ فَتُتَوِّمُ

“Savaş, altında deriden yaygısıyla bir değirmenin, taneleri öğüttüğü gibi sizi öğretir. Yılda iki kez gebe kalır, sonra her defasında ikiz yavru doğurur.”

31 فَتُنْتَجِحُ لَكُمْ غِلْمَانٌ أَشْأَمٌ كُلُّهُمْ كَأَحْمَرَ عَادٍ ثُمَّ تُرْضِعُ فَتَقْطِمُ

“Savaş size Semûd kavminin kırmızısı (Hz. Sâlih’in devesinin katili Kudâr b. Sâlif)⁴³ gibi uğursuz oğullar doğurur. Sonra da emzirir, büyütür ve süttten keser.”

32 فَتُعْطِلُنَّ لَكُمْ مَا لَا تُعْلَلُ لِأَهْلِهَا فُورَى بِالْعِرَاقِ مِنْ قَفِيرٍ وَدِرْهَمِ

“Savaş, Irak’taki köylerin, ahalisine sunmadığı ölçekte ürünü ve dirhemi (diyet ve tazminat yoluyla) size takdim eder.”

33 لَعْمَرِي لِنِعْمِ الْحَيِّ جَرَّ عَلَيْهِمْ بِمَا لَا يُؤَاتِيهِمْ حُصَيْنٌ بِنُ ضَمَضَمِ

“Ömrüm hakkı için, onaylamadıkları bir cinayete, Husayn b. Damdam’ın sürüklediği (Zübyân) kabilesi ne güzel bir kabiledir.”⁴⁴

34 وَكَانَ طَوَى كِشْحاً عَلَى مُسْتَكْبِئَةٍ فَلَا هُوَ أَبْدَاهَا وَمِ يَتَّقِدَمِ

“O, kinini içinde gizlemiş, (niyetini) açığa vurmamış ve (mertçe) ortaya çıkmamıştı.”

35 وَقَالَ سَأَقْضِي حَاجَتِي ثُمَّ أَتَّقِي عَدُوِّي بِالْفِ مِنْ وَرَائِي مُلْجَمِ

“Kendi kendine şöyle demişti: “İntikamımı alırım, sonra da ardımda bekleyen atları gemli bin süvari ile düşmanımdan korunurum.””

⁴³ Zevzenî, Şerhu’l-mu’allakâti’s-seb’, 118.

⁴⁴ ‘Abs ile Zübyân kabileleri arasında kırk yıl süren Dâhis ve el-Gabrâ savaşında, Zübyân kabilesinden Husayn b. Damdam’ın kardeşi Herim b. Damdam ‘Abs kabilesinden Verd b. Hâbis tarafından öldürülmüştü. Söz konusu kabileler arasında barış görüşmeleri yapılırken Husayn b. Damdam, gizli bir planla kardeşinin intikamını almak üzere harekete geçmiş ve karşı kabileden birisini öldürmüştü. Bunun üzerine ‘Abs kabilesi de karşı saldırıya geçince arabulucular devreye girmiş ve taraflara iki teklif sunmuştu. Buna göre maktulün kan bedeli olarak ya yüz deve verilecekti ya da Husayn’ın oğlu öldürülecekti. ‘Abs kabilesinin diyet olarak yüz deveyi tercih etmesiyle savaş sona ermiş oldu. bk. Zevzenî, Şerhu’l-mu’allakâti’s-seb’, 118-119; Suçin, Yedi Aska Şiirleri (Muallakalar), 101.

36 فَشَدَّ فَلَمْ يُفْرِعْ بِيُونَا كَثِيرَةً لَدَى حَيْثُ أَلْقَتْ رَحْلَهَا أُمُّ قَيْسَ عَم

“O, ölümün konakladığı yerde çok sayıda evi de telaşlandırmadan (yalnızca kardeşinin katiline) saldırdı.”

37 لَدَى أَسَدٍ شَاكِي السِّلَاحِ مُقَدَّفٍ لَهُ لَيْدٌ أَظْفَارُهُ لَمْ تُقْلَمِ

“O, güreyleli, pençelerindeki tırnakları kesilmemiş, atılğan bir aslan gibi donanımıyla savaşa hazırды.”

38 جَرِيءٍ مَتَى يُظْلَمُ يُعَاقَبُ بِظُلْمِهِ سَرِيْعًا وَإِلَّا يُبَدِّ بِالظُّلْمِ يَظْلِمِ

“(O, hem) cesurdur, zulme uğradığında derhal zulmüyle karşılık verir. Zulme uğramasa bile kendisi zulmeder.”

39 رَعَوْا ظِمْمَهُمْ حَتَّى إِذَا تَمَّ أُورِدُوا غَمَارًا تَفَرَّى بِالسِّلَاحِ وَبِالدَّمِ

“Develerini sulama vaktine kadar otlattılar (savaşa ara verdiler). Sulama vakti geldiğindeyse onları, silah ve kanla bolca suya kandırdılar (yeniden savaşa koyuldular).”

40 فَعَضُّوا مَنَايَا بَيْنَهُمْ ثُمَّ أَصْدَرُوا إِلَى كُلِّ مُسْتَوْبِلٍ مُتَوَحِّمِ

“Aralarında ölüm hükmünü infaz ettiler. Sonra da develerini tekrar ağır (kokulu) ve ürkütücü bir otlağa sürdüler (hazırlık için savaşa yeniden ara verdiler).”

41 لَعْمَرُكَ مَا جَرَّتْ عَلَيْهِمْ رِمَاحُهُمْ دَمَ ابْنِ نَهْهَكٍ أَوْ قَيْبِلِ الْمَلْئَمِ

“Ömrün hakkı için, onların mızrakları, ne İbni Nehk'in ne de maktûl el-Müsellemin kanının dökülmesinden sorumludur.”

42 وَلَا تَشَارَكْتَ فِي الْمَوْتِ فِي دَمِ نَوْفَلٍ وَلَا وَهَبٍ مِنْهَا وَلَا ابْنِ الْمُخَرَّمِ

“Onlar, Nevfel'in, Vehb'in ve İbnu'l-Muhazzem'in kanının dökülüp öldürülmesine de iştirak etmediler.”

43 فَكُلًّا أَرَاهُمْ أَصْبَحُوا يَعْقَلُونَهُ صَحِيحَاتِ مَالِ طَالِعَاتِ بِمَحْرِمِ

“Yine de (bu suçsuz insanların, öldürülenlerin yakınları için) dağ yollarına sevk edilen sağlam develeri diyet olarak ödediklerini görüyorum.”

44 لَحْيِي حِلَالٍ يَعْصِمُ النَّاسَ أَمْرَهُمْ إِذَا طَارَتْ إِخْدَى اللَّيَالِي بِمُعْظَمِ

“Gecelerin biri, büyük bir felaket getirdiğinde, (diyet ödeyerek) insanları koruyan, (kötülüğü) engelleyen bir kabilenin (develeri sevk ediliyor).”

45 كَرَامٍ فَلَا دُوَّ الصَّغْنِ يُدْرِكُ تَبْلَهُ وَلَا الْجَارِمِ الْجَانِي عَلَيْهِمْ بِمُسْلَمِ

“O, öyle şanlı bir kabiledir ki; ne kin tutan öcünü alabilir onlardan, ne de onlara karşı cinayet suçlusu kurtulur cezadan.”

Şair, kasidesinin son bölümünde ise tecrübelerle dolu uzun ömrünün bir hasılası olan vecize mahiyetindeki hikmetli sözlerini beyitleri aracılığıyla dile getirmektedir. Kırk altı ile altmış ikinci beyitler arasında yer alan bu bölüm, hem nazım hem de mana bakımından taşıdığı eşsiz değer yönüyle şaire “*Câhiliye şairlerinin bilgisi*” veya “*şairlerin kadısı*” gibi haklı ünvanları kazandırmıştır.⁴⁵ Züheyr, önceki bölümlerde özel bir savaş ve bu savaşın tarafları üzerinden inşa ettiği beyitlerine bu bölümde daha genel olgular ve evrensel ahlaki değerler bağlamında inşa ettiği hikmet yüklü beyitlerle devam etmiştir. Bu bağlamda şair, söz konusu bölümde, ölüm ve kader gerçeği, insanlarla geçimli olma, iyilik yapma, kötülükten sakınma, ahde ve söze bağlı kalma, onurlu yaşama, dile sahip olma, sefahatten sakınma ve cömert olma gibi evrensel ahlaki değerleri ve insani erdemleri tema olarak işlemiştir:⁴⁶ (*Tavîl*):

46 سَعِمْتُ تَكَالَيْفَ الْحَيَاةِ وَمَنْ يَعْشُ ثَمَانِينَ حَوْلًا لَا أَبَا لَكَ يَسْأَلُ

“Yorulduğum, usandım hayatın zorluklarından, usanır elbet -Ey babasız kalasica!- seksen yıl yaşayan.”

47 وَأَعْلَمُ مَا فِي الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ وَلَكِنِّي عَنْ عِلْمِ مَا فِي عَدِ عَمِ

“Bugün ve öncesindeki dün de olanları bilirim. Lâkin yarına dair bilgide körüm.”

48 رَأَيْتُ الْمَنَابِيَا حَبِطَ عَشْوَاءَ مَنْ تُصِيبُ ثَمَنُهُ وَمَنْ تُخْطِئُ يُعَمَّرُ فِيهَا رَمِ

“Gece görmeyen devenin çarpması gibi; ölümü, kime çarparsa öldürür gördüm. Uzun yaşar ve yaşlanır, kimi de iskalarsa ölüm.”

49 وَمَنْ لَمْ يُصَانِعْ فِي أُمُورِ كَثِيرَةٍ يُضَارَسُ بِأَنْبَابِ وَيُوطَأُ بِمَسَامِ

⁴⁵ Ebu'l-'Abbâs Sa'leb, Şerhu Dîvânî Züheyr b. Ebî Sülma, thk. Hannâ Nasru'l-Hittî (Beirut: Dâru'l Kitâbi'l-'Arabî, 2004), 21.

⁴⁶ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 123-128.

“İnsanları idare edemeyen çoğu işte, ya çiğnenir dişlerle ya da ezilir tekmelerle.”

50 وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ مِنْ دُونِ عِرْضِهِ يَفِرُّهُ وَمَنْ لَا يَتَّقِ الشُّتْمَ يُشْتَمُ

“Şerefi uğruna iyilik yapan, şerefini artırır. Sövmekten sakınmayana da sövülür.”

51 وَمَنْ يَأْكُ ذَا فَضْلٍ فَيُبْخَلْ بِفَضْلِهِ عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَعْتَنَ عَنْهُ وَيُذَمَّمُ

“Varlıklı olup da kavmine iyilikte cimri davranan, görmezden gelinir ve yerilir.”

52 وَمَنْ يُؤْفِ لَا يُذَمَّمُ وَمَنْ يَهْدِ قَلْبُهُ إِلَى مُطَمِّئِي الرِّبِّ لَا يَتَّخِمْجِمُ

“Sözünde duran yerilmez, kalbi huzurla iyiliğe yönelen de tereddüt etmez.”

53 وَمَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَائَا يَنْتَلِنُهُ وَإِنْ يَزِقْ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسَلَامٍ

“Ölümün sebeplerinden korkanı, merdivenle göğe çıksa bile ölüm yakalar.”

54 وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ يَكُنْ حَمْدُهُ دَمًا عَلَيْهِ وَيَنْدَمُ

“Layık olmayanı iyilik yapanın teşekkürü, yergi ve pişmanlıktır.”

55 وَمَنْ يَعْصِي أَطْرَافَ الرَّجَاحِ فَإِنَّهُ يُطِيعُ الْعَوَالِي رَكِبَتْ كُلَّ هَلْدَمٍ

“Mızrakların alt tarafındaki demirlere âsi olan (barışa direnen); onların uzun temrenli üst uçlarına boyun eğer (savaşa teslim olur).”

56 وَمَنْ لَمْ يَذُدَّ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ يُهْدَمُ وَمَنْ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ يُظَلَّمُ

“Havzunu (evini, onurunu) silahıyla savunmayanın, havuzu yıkılır. (Kendisiyle mücadeleye girişen) insanlara acımasız olmayan da zulme uğrar.”

57 وَمَنْ يَغْتَرِبُ بِحَسَبِ عَدُوِّ صَدِيقِهِ وَمَنْ لَمْ يَكْرِمْ نَفْسَهُ لَمْ يَكْرِمْ

“Gurbet diyarına düşen, düşmanını dost sanır. Kendine değer vermeyene de değer verilmez.”

58 وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ وَإِنْ خَالَهَا تُخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمُ

“Kişi, huyunun insanlardan ne kadar gizli kaldığını sansa da o huy bilinir.”

59 وَكَائِنْ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ   زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكْلِيمِ

“Suskun görüp beğendiğin nicelerinin, konuştuğunda ortaya çıkar artışı eksisi.”

60 لِسَانُ الْفَتَى نَصْفٌ وَنَصْفٌ فُؤَادُهُ   فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَالِدَمِّ

“Genç, yarı dil; yarı gönülden ibarettir. Bundan gayrı geriye kalan da sadece et ve kandan surettir.”

61 وَإِنَّ سَفَاهَ الشُّبَّاحِ لَا جِلْمَ بَعْدَهُ   وَإِنَّ الْفَتَى بَعْدَ السَّفَاهَةِ يَخْلُمُ

“Sefahetle yaşlananda olmaz artık olgunluk. Gence ise sefahetten sonra gelir olgunluk.”

62 سَأَلْنَا فَأَعْطَيْتُمُ وَعَدْنَا فَعَدْتُمُ   وَمَنْ أَكْتَرُ التَّسْأَلِ يَوْمًا سَيُحْرِمُ

“İstedik verdiniz, dönüp istedikçe yine verdiniz. Çok isteyen de elbet bir gün mahrum olur.”

3. Hikmet Kavramı ve Muallaka Şiirlerinden Hikmet Örnekleri

Züheyr’in muallakasındaki hikmet muhtevalı beyitlere geçmeden önce hikmet kavramına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Sözlükte, adaletle karar vermek, sağlam olmak ve engellemek anlamlarına gelen “*hüküm*” (hakeme) kökünden türemiş bir isim olan hikmet, kelime olarak varlıkların hakikatini bilme, bu bilgi gereğince hareket etme, nefse ve öfkeye hakim olma gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bu anlamlarla bağlantılı olarak hikmet, insanı iyi ve güzele yönlendiren, kötü ve çirkinden uzaklaştıran söz için de kullanılmıştır.⁴⁷

Kur’an-ı Kerim’de yirmi civarında yerde geçen⁴⁸ hikmet kelimesi, başlıca ayetlerde emir ve nehiy formunda gelen öğütler,⁴⁹ anlayış ve ilim manasında hüküm,⁵⁰ nübüvvet,⁵¹ ilahi hükümlere uygun akli delil, ilim ve amel bakımından

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “hkm”, 12/140-141; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, “hkm”, 130; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, 1/564; Kutluer, “Hikmet”, 17/503; ayrıca h-k-m kök ve türevlerinin anlamları ile ilgili bk. Keskin, *Kur’an’da h-k-m kökünün semantik analizi*, 47-72, 117, 145.

⁴⁸ Keskin, *Kur’an’da h-k-m kökünün semantik analizi*, 93.

⁴⁹ bk. el-Bakara 2/231; Âl-i İmrân 3/48; en-Nisâ 4/113.

⁵⁰ bk. Meryem 19/12.

⁵¹ bk. el-Bakara 2/251; en-Nisâ 4/54; Sâd 38/20.

isabetli olmak⁵², Kur'an'ın tefsirinde doğruyu yakalamak⁵³ ve bizzat Kur'an⁵⁴ anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁵

Hikmet, terim olarak ise birçok şekilde tarif edilmiştir. Bunlardan birinde hikmet, akıl ve yaşam tecrübesine dayanan, iyi ve güzel şeyleri emir, kötü ve çirkin şeyleri nehiy mahiyetinde makbul bir hüküm ihtiva eden veciz ve doğru söz olarak tarif edilmiştir.⁵⁶ Bir diğer tarifte ise o, engin düşüncelerin birkaç kelimeyle ya da ulvi manaların birkaç beyitle ifade edilmesi şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁷ Ayrıca hikmet, iyi gözlem yapan keskin bir zeka ile varlıkların anlam ve amaçlarına, hayat tecrübeleri ve günlük yaşamın pratiklerine dayalı bir kavrayışla direkt ve derin bir bakış olarak da tarif edilmiştir. Söz konusu bakışa sahip kişiye “*hakîm/bilge*”, bu bakışı ihtiva eden söze de “*hikmet*” denilmiştir.⁵⁸

Arap Câhiliye toplumunda hakîmler gibi şairler de toplum hayatını yönlendirmede önemli role sahiplerdi. Söz konusu bilge ve edîp kişilerin hayat tecrübeleri, olgunlukları, dil ve belâgattaki ustalıkları sayesinde söyledikleri hikmetli sözler, toplumlarının duygu ve düşünce dünyalarında derin izler bırakıyor, bu hikmetli sözler yaygınlaşp anonim bir hâl aldığıında ise “*mesel*” adını alıyordu.⁵⁹

Câhiliye dönemi şiirlerinde üstün bir maharetle ifade edilen hikmetli sözler, genellikle vahiy, evrensel ahlaki değerler, kişisel hayat tecrübeleri, zeka, basiret, tefekkür ve hayata dair analitik gözlemlerden beslenmekte ve tüm bunlardan damıtılarak serlevha sözler halinde formüle edilmekteydi. Gerçek hayatla birebir ilişkili ve her kesimden insanın duygu dünyasına hitap eden temalar etrafında şekillenen hikmetler, çoğunlukla hayat, ölüm, kader, sevgi, barış, merhamet ve yardımlaşma gibi müsbet konuların yanı sıra, nefret, haset, kin ve düşmanlık gibi menfi duyguların zararları ile sosyal, siyasi, iktisadi, ahlaki ve sanatla ilgili görüş ve tavsiyeleri ihtiva etmekteydi.⁶⁰

Arap Câhiliyesinin hikmetli sözleriyle meşhur bilgeleri arasında; Ümeyye b. Avf el-Kinânî, Mer'â b. Zarb el-Udvânî, Hâşim b. Abdimenâf, Abdülmuttalib ile Ebû

⁵² Lokmân 31/12.

⁵³ bk. el-Bakara 2/269.

⁵⁴ bk. en-Nahl 16/125.

⁵⁵ Kutluer, “Hikmet”, 17/504; Göçemen, “Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet”, 78; bk. Keskin, *Kur'an'da h-k-m kökünün semantik analizi*, 93-105.

⁵⁶ Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Hayâtu'l-edebîyye fi'l-'asri'l-Câhili* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992), 147; bk. Keskin, *Kur'an'da h-k-m kökünün semantik analizi*, 94.

⁵⁷ 'İrfân Aşkar-Ğâzî Tuleymât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî edebü'l-Câhili* (Dîmeşk: Mektebetü'l-Îmân, 1412/1992), 208.

⁵⁸ Emîn, *Feyzü'l-hâtr*, 8/219; Kardaş vd., “hikmet”, 2/1258.

⁵⁹ Abdulcebbar-Hafâcî, *Kıssatü'l-edeb fi'l-Hicâz fi'l-'asri'l-Câhili*, 260; Kutluer, “Hikmet”, 17/505.

⁶⁰ bk. Aşkar-Tuleymât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî edebü'l-Câhili*, 208; Emîn, *Feyzü'l-hâtr*, 8/221; Göçemen, “Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet”, 79-80.

Tâlib gibi önemli şahsiyetlerin isimleri geçmektedir. Ahnef b. Kays, Kus b. Sâide ve Eksem b. Sayfî gibi bilgelerin Câhiliye devrindeki şöhretleri ise İslamiyet'ten sonra da devam etmiştir.⁶¹

Kasidelerinde hikmetli sözlere yer veren meşhur Câhiliye şairlerinden bazıları ise şöyledir; Züheyr b. Ebî Sülmâ, Ebu'l-'Atâhiye, Abîd b. el-Ebras, Tarafe b. el-'Abd, Salâe b. 'Amr, 'Adî b. Zeyd, 'Alkame b. 'Abede, 'Antere b. Şeddâd, Lebîd b. Rebîa, el-Mütenebbî ve el-Ma'arrî.⁶²

Zikri geçen hakîm ve şairler, hayatta edindikleri tecrübe ve birikimleri hikmetli sözler halinde mensûr ve manzum eserlerinde dile getirmişlerdir. Bu özlü sözler de gerek dinleyiciler ve gerekse söz konusu şairlerin ravileri vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmıştır.

Züheyr'in muallakasındaki hikmetli sözlere geçmeden önce diğer muallaka şairlerinin şiirlerinde geçen hikmetli sözlerden bazılarına değinmek, câhiliye şairlerinin zihin dünyasına ve onların ilgilerinin yoğunlaştığı noktalara dair genel bir fikir vermesi açısından yerinde olacaktır.

Bu bağlamda Câhiliye şiirlerinde ölüm ve kader temalı hikmetli sözler içeren beyitlere çokça rastlamak mümkündür. Hayatın en önemli realitelerinden kabul edilen ölüm, kimi şiirlerde sebep ve sonuçlarına dair vurgularla ele alınırken kimilerindeyse bir kader yazgısı ve kaçınılmaz bir son olarak dile getirilmektedir.

Muallaka şairlerinden Amr b. Kulsûm de muallakasının aşağıdaki beytinde, sözü bir şekilde ölüm olgusuna getirmiş ve onun kaçınılması mümkün olmayan bir mukadderat hükmü olduğu gerçeğini hikmetli bir şekilde nazma dökmüştür.⁶³ (*Vâfir*):

وَأَنَا سَوْفَ تُدْرِكُنَا الْمَنَايَا   مُقَدَّرَةٌ لَنَا وَمُقَدَّرِينَا

“Ölüm yetişecektir mutlaka bize; mukadder bir yazgı ile yazgılıyız birbirimize.”

Bir diğer muallaka şairi Tarafe b. el-'Abd ise kasidesinin hikmet muhtevalı beyitlerinde hayat ve ölüm temasını işlerken ölümün, değişik yaşam tarzlarına sahip insanlar için eşitleyici bir son olduğuna; hayatın ise sürekli eksilerek bir gün tükenecek bir hazine olduğuna dikkat çekmiştir.⁶⁴ (*Tavîl*):

⁶¹ Abdulcebbar-Hafâcî, *Kıssatü'l-edebe fi'l-Hicâz fi'l-'asri'l-Câhili*, 270; Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 8/221; Kutluer, “Hikmet”, 17/505.

⁶² Emîn, *Feyzü'l-hâtır*, 8/221; Göçemen, “Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet”, 81.

⁶³ Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*, 172.

⁶⁴ Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*, 89.

أَرَى قَبْرَ نَحَامٍ بِحَيْلٍ بِمَالِهِ كَقَبْرِ عَوِيٍّ فِي الْبَطَالَةِ مُفْسِدٍ

“Mal düşkününü, cimri birinin kabriyle, zevkü sefâsı uğruna malını cömertçe harcayan birinin kabrinin (sonunda) aynı olduğunu görüyorum.”

تَرَى جُثُوتَيْنِ مِنْ تُرَابٍ عَلَيْهِمَا صَفَائِحُ صُمَّ مِنْ صَفَائِحِ مُنْطَبِدٍ

“Her ikisinin de kabri üzerinde birer toprak yığını, üst üste dizili sert ve yassı taşlar görürsün.”

أَرَى الْعَيْشَ كَنْزًا نَاقِصًا كُلَّ لَيْلَةٍ وَمَا تَنْقُصُ الْأَيَّامُ وَالذَّهْرُ يَنْقُصُ

“Hayatı, her gece eksilen bir hazine gibi görüyorum. Günlerin ve zamanın eksilttiği de eninde sonunda tükenir.”

Tarafe, muallakasının sonunda zaman ve insan faktörünün bilinmeyen veya henüz anlayılamamış olayların iç yüzünü ortaya çıkarmada ve pek çok meçhulü bilinir hale getirmedeki rolüne dikkat çekmiştir. Dünyada yaşanan gizli saklı her şeyin aslında zamanla ve hiç umulmadık kişilerin vasıtasıyla bir gün ortaya çıkacağına dair kanaat, şairin ustalıkla dile getirdiği beytiyle serlevha bir söz olarak hafızalara kazınmıştır.

سُبَيْدِي لَكَ الْأَيَّامُ مَا كُنْتَ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُرَوِّدِ

“(Geçen) günler, bilmediğin konuların iç yüzünü ortaya çıkaracaktır. Görevlendirmedeğin kişiler de sana haberler getirecektir.”⁶⁵

Câhiliye şiirlerinde, psiko-sosyal olgular, tecrübeye dayalı doğru insan ilişkileri de hikmetli ifadeler şeklinde beyitlere aktarılmıştır. Muallaka şairlerinden Lebîd b. Rebîa da kasidesinde bu türden hikmet içerikli beyitlere yer vermiş, bir beytinde ikili ilişkilerde dikkat edilmesi gereken önemli bir prensip olan ölçülü ve ihtiyatlı olmaya dikkat çekmiştir. Şairin konuyla ilgili beyti şöyledir:⁶⁶ (Kâmil):

وَاحِبُ الْمَجَامِلِ بِالْجَزِيلِ وَصَرْمُهُ بَاقٍ إِذَا ظَلَعَتْ وَزَاعٌ قِوَامُهَا

“Sana iltifatta bulunana sen de iltifat et ancak dostluk ve samimiyetin bozulacağı gün için de ayrılık hakkın bâki kalsın.”

⁶⁵ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 101.

⁶⁶ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 141.

Lebîd'in mezkur beytinde işaret ettiği sevgi ve husumette ölçülü olma hususuna, Hz. Peygamber (s.a.s) de aşağıdaki hadisinde vurgu yaparak, muhataplarına bu kadim evrensel hikmeti hatırlatmıştır.

{أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا
{ما , “Sevdiğini ölçülü sev; olur ki bir gün o, buğzettiğin olur. Buğzettiğine karşı da ölçülü ol; olur ki bir gün o, sevdiğin olur.”⁶⁷

Muallakası bulunan şairlerin hikmet temalı şiirlerinden sunduğumuz bu özlü seçkilerden de anlaşılacağı üzere toplumlarında kanaat önderi konumunda bulunan söz konusu şairler, hayatın çeşitli alanlarına dair edindikleri tecrübe ve birikimleri, şairlik yetenekleriyle harmanlayarak veciz bir şekilde nesilden nesile aktarmayı başarmışlardır.

4. Zühreyn Muallakasında Geçen Hikmetli Sözler

Bu bölümde şairin muallakasının yaklaşık dörtte birlik bölümünde yani on altı beytinde geçen ve her biri diğerinden değerli manalar ihtiva eden vecize formundaki hikmetli sözleri incelenecektir. Şairin hayatı boyunca edindiği tecrübe, bilgi ve birikimin üstün edebî bir dille ifade edilmiş hali olan bu sözler, serlevha cümleler olarak Arap Edebiyatının nâdide sayfalarında yer almışlardır.

4.1. Bir şeref hazinesi bulan, her dâim yücelir:

Büyük şair Zühreyn de şekil ve muhteva yönüyle klasik kasidenin formatına uygun olarak nazmettiği eşsiz muallakasına, ustaca serpiştirdiği hikmet yüklü beyitlerinde, hayata dair pek çok konuyu kendine has veciz ifadeleriyle dile getirmiştir. (Tavîl):

عَظِيمَيْنِ فِي عَلِيًّا مَعَدِّ هُدَيْتُمَا وَمَنْ يَسْتَبِخْ كُنْزًا مِنَ الْمَجْدِ يَعْطَى

“(Bu barış sayesinde, atamız) Ma’add’in⁶⁸ şeref ve onurunun doruğuna eren iki büyük kimse oldunuz. -Barış, zafer ve kurtuluş hep yolunuz olsun!- Her kim de bir şeref hazinesi bulursa yücelir.”⁶⁹

Zühreyn, ‘Abs ve Zübyân kabileleri arasındaki savaşı, barışla sonlandıran Herim b. Sinân ile el-Hâris b. ‘Avf’ı methettiği ve onlar için güzel temennilerde bulunduğu yukarıdaki beytinde memduhlarının, barış elçileri olmakla kendilerini

⁶⁷ Ebû ‘Îsâ Muhammed b. ‘Îsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk Tirmizî, *Sünen*. thk. Abdulvehhâb Abdullatîf (Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979), “Birr”, 59.

⁶⁸ “Ma’add” ile ilgili açıklama kasîdenin 21. Beytinin tercümesinde geçti.

⁶⁹ Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*, 114.

yücelten bir şeref hazinesi bulduklarını ve bu sayede atalarından seçkin kimselerin taşıdıkları şeref ve onurun zirvesine erdiklerini dile getirmiştir. Şair, memduhlarına yönelttiği methiyelerini vecizeleştirdiği “Her kim de bir şeref hazinesi bulursa yücelir.” şeklindeki hikmetli sözüyle destekleyip, temellendirmiştir.

4.2. Allah her şeyi bilir ve yapılan yanlışın hesabını da er ya da geç sorar:

فَلَا تَكْتُمَنَّ اللَّهُ مَا فِي نُفُوسِكُمْ لِيُخَفِّيَ وَمَهْمَا يُكْتُمِ اللَّهُ يُعَلِّمِ
يُؤَخِّرْ فَيُوضِعْ فِي كِتَابٍ قَيِّدًا خَزَّ لِيَوْمِ الْحِسَابِ أَوْ يُعَجِّلَ فَيَنْتَقِمِ

“İçinizden geçen (hainlik)leri, gizli kalsın diye, sakın Allah’tan saklamaya kalkışmayın. Her ne saklanırsa saklansın, Allah onu bilir.”

“(Bunların cezası da) ya ertelenip bir deftere işlenerek hesap gününe saklanır, ya da öne çekilip intikamı alınır.”⁷⁰

Züheyr’in bilgeliğinden izler taşıyan beyitlerin yavaş yavaş kendini göstermeye başladığı kasidenin üçüncü bölümünde, şair mensubu olduğu hanîf inancının en temel iki unsuru olan Allah ve ahiret inancına vurgu yaparak yaşadığı toplumdaki haksızlık ve zulümlere manevi değerlerin hatırlatılması yoluyla engel olmaya çalışmıştır. İslam’ın zuhurundan önce vefat etmiş olmasına rağmen şairin dile getirdiği hikmet formundaki bazı ilâhi hakikatlerin Kur’an’da da aynıyla yer alması onun taşıdığı inancın duruluğuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır: {قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يُعَلِّمَهُ اللَّهُ} , “De ki: “İçinizdekileri gizleseniz de açığa vursanız da Allah onu bilir.”⁷¹

4.3. Savaş bilindiği gibidir; onu körükledikçe tutuşur ve alevlenir:

وَمَا الْحَرْبُ إِلَّا مَا عَلَّمْتُمْ وَدَقَّقْتُمْ وَمَا هِيَ إِلَّا عَنَّا بِالْحَدِيثِ الْمَرْجُومِ
مَتَى تَبَعْتُمْ هَا تَبَعْتُمْ هَا دَمِيمَةً وَإِذَا ضَرَبْتُمْ هَا فَتَضْرِبْ

“Savaş, bildiğiniz ve tattığımızdan başka bir şey değildir. (Savaş hakkında bu söylenenler de) boş laflar değildir.”

“Onu her ne zaman canlandırırsanız kınarız. Onu körükledikçe de tutuşur, alevlenir.”⁷²

⁷⁰ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 116.

⁷¹ Âl-i İmrân 3/29.

⁷² Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 116-117.

Şair, üstteki beyitlerinde savaş heveslilerine seslenmekte ve onlara bir kez daha tecrübe etmeye çalıştıkları şeyin aslında daha önce savaşarak tattıkları acılardan farklı bir şey olmadığı gerçeğini hatırlatmaktadır. Şair bu hatırlatmasıyla onları savaşa yönelik bu uğursuz girişimlerinden vaz geçirmeye çalışmaktadır. O, ikinci beytinde ise savaşın körüklendikçe tutuşan bir ateş misali, her olumsuz niyet ve girişimle daha da büyüyeceği gerçeğine hikmetli ifadesiyle işaret etmektedir.

4.4. Savaş, değirmen gibi öğütür ve her zaman uğursuzluk doğurur:

فَتَغْتَرِكُمْ عَزَّكَ الرَّحَى بِنَفَالِهَا
وَتَلْفَحُ كِشَافًا ثُمَّ تُنْتَجُ فَتُنْتَجِمُ
فَتُنْتَجِجُ لَكُمْ غِلْمَانَ أَشْأَمَ كُلُّهُمْ
كَأَحْمَرَ عَادٍ ثُمَّ تُرْضِعُ فَتَقْطَعُ

“Savaş, altında deriden yaygısıyla bir değirmenin, taneleri öğüttüğü gibi sizi öğütür. Yılda iki kez gebe kalır, sonra her defasında ikiz yavru doğurur.”

“Savaş size Semûd kavminin kırmızısı (Hz. Sâlih’in devesinin katili Kudâr b. Sâlif) gibi uğursuz oğullar doğurur. Sonra da emzirir, büyütür ve süttten keser.”⁷³

Züheyr, yukarıdaki beyitlerinde hayatın içinden örneklerle yaptığı benzetmeler ve tarihi olaylara yaptığı atıflar üzerinden savaşın vehametini anlatmaya devam etmektedir. Beyitlerinde değirmen taşlarının arasındaki buğday taneleri gibi ezilen savaşçılara dikkatleri çeken şair savaşın gelecek nesiller tarafından tevarüs edilen kin, nefret ve düşmanlık duygularını besleme ve büyütmedeki etkisini ise yılda iki kez gebe kalan ve her defasında ikiz doğuran bir canlı teşbihi üzerinden zihinlere kazımaktadır. Beytin son kısmında ise tarihi bir vakaya⁷⁴ telmihte bulunarak savaşın her zaman daha sonraki fitne ve kargaşalar için uğursuz tohumlar ektiğine veciz ifadeleriyle işaret etmektedir.

4.5. Ölüm kör deve gibi toslar; onun ıskaladığı da uzun yaşar:

رَأَيْتُ الْمَيَايَا حَبَطَ عَشَوَاءَ مَنْ نُصِبَ
مُتُّهُ وَمَنْ حُطِيَءَ يُعَمَّرُ فِيهَا رَمَ

⁷³ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 117-118.

⁷⁴ Şairin beytinde atıfta bulunduğu olay, Semûd kavmine gönderilen Hz. Sâlih'in (a.s.) devesinin kendini bilmez, uğursuz bir şahıs tarafından öldürülmesi neticesinde söz konusu kavmin helâk olmasıdır. Bu olaya Kur'an-ı kerim'de şu şekilde değinilmektedir: {كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيهَا إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا فَكَذَّبُوهُ} {كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيهَا إِذِ انبَعَثَ أَشْقَاهَا} “Semûd kavmi, hak tanımazlığı yüzünden (peygamberini) yalanladı. En azılısı cüretle ileri atıldığında; Allah'ın elçisi onlara, “Allah'ın (mûcize olarak) verdiği deveye ve onun su hakkına dokunmayın” demişti. Fakat onlar ona inanmayıp deveyi kestiler. Bunun üzerine rableri, günahları sebebiyle onlara ardu arkası kesilmez felâketler göndererek hepsini helâk etti.” (eş-Şems 91/11-15.)

“Gece görmeyen devenin çarpması gibi; ölümü, kime çarparsa öldürür gördüm. Uzun yaşar ve yaşlanır, kimi de ıskalarsa ölüm.”⁷⁵

Şair, kasidesinin son bölümünün neredeyse tüm beyitlerinde hayatın muhtelif yönlerine dair duygu ve düşüncelerini hikmetli beyitler şeklinde kalıba dökmüş, bu şekilde dillerde ve hafızalarda canlı kıldığı sözleriyle toplumuna ve gelecek nesillere rehberlik etmeye çalışmıştır.

Züheyr de çağdaşı pek çok şair gibi ölüm temasına şiirlerinde yer vermiş, yukarıda geçen beytinde ölümün hedef gözetmeksizin ansızın yakalamasını, kör deve toslamasına teşbih ederek belîğ bir şekilde ifade etmiştir. Mezkûr beytin ikinci mısrasında ise şair, istiare yoluyla ölüm oklarının ıskaladığı kimselerin uzun yaşayıp yaşlanacaklarına dair gözlemini bir vecize formatında dile getirmiştir.

4.6. İşinde geçimsiz olan ya çiğnenir dişlerle ya da ezilir tekmelerle:

وَمَنْ لَمْ يُصَاحِبْ فِي أُمُورِ كَثِيرَةٍ يُضَاعَفْ بِأَنْتَابِ وَيُؤْتَ بِمَنْسِيهِ

“İnsanları idare edemeyen çoğu işte, ya çiğnenir dişlerle ya da ezilir tekmelerle.”⁷⁶

Şair, bu beytinde sözü uyumlu ve geçimli olmaya getirerek insani ilişkilerde anlayışlı ve idareci olmanın önemine vurgu yapmakta ve aksi tutum içinde olanların mutlaka başkalarının söz veya fiilleriyle incitileceğinden haber vermektedir. İnsani ilişkilerde geçimli, uyumlu ve yumuşak huylu olma İslam'ın da üzerinde önemle durduğu hususlardan olup Kur'an'da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu yönüne dikkat çekilerek söz kounusu vasıfların önemine işaret edilmektedir. {فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} “Sen onlara Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz onlar etrafından dağılır giderlerdi”⁷⁷ Hadislerde de insanlarla iyi ilişki kurmanın ve geçimli olmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: {الْمُؤْمِنُ مُؤَلَّفٌ وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤَلَّفُ} “Mümin cana yakın, ülfet edilebilen insandır. İnsanlarla ülfet etmeyen ve kendisiyle ülfet edilemeyen kimsede hayır yoktur.”⁷⁸ Züheyr de hemen hemen her dinde önemli ahlakî ilke ve erdemlerden sayılan bu hususu kendine has ifadeleriyle şiirine taşımıştır.

⁷⁵ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 124.

⁷⁶ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 124.

⁷⁷ Âl-i İmrân 3/159.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Seybânî Ahmed b. Hanbel, Müsned, thk. Şuayb Arnaût, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 2/400 (No. 9187).

4.7. İyi, cömert ve doğru olan yücelir; kötü sözlü ve cimri olan ise alçalır:

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ مِنْ دُونِ عِرْضِهِ   يَفْرَهُ وَمَنْ لَا يَتَّقِ الشُّكْمَ يُشْتَمِ
 وَمَنْ يَكُ ذَا فَضْلٍ فَيَبْحُلْ بِفَضْلِهِ   عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَعْنَ عَنْهُ وَيُذَمِّمِ
 وَمَنْ يُؤْفَ لَا يُذَمِّمَ وَمَنْ يُهْدَ قَلْبُهُ   إِلَى مُطْمَئِنِّ الْبِرِّ لَا يَتَجَمَّعِ

“Şerefi uğruna iyilik yapan, şerefini artırır. Sövmekten sakınmayana da sövülür.”

“Varlıklılı olup da kavmine iyilikte cimri davranan, görmezden gelinir ve yerilir.”

“Sözünde duran yerilmez, kalbi huzurla iyiliğe yönelen de tereddüt etmez.”⁷⁹

Şair, yukarıda birbiriyle bağlantılı üç beytinde psiko-sosyal nitelikli bazı ahlaki öğelere temas ederek, yaşadığı Câhiliye toplumunda önemsenen bazı değer yargıları hakkında da ipuçları vermektedir. O, toplumunun genel kabulleri arasında yer alan insanlara iyilikte bulunma, cömert olma ve sözde durma gibi hususları, hikmetli beyitleriyle dile getirirken aynı zamanda şiirin kültürel arşiv olma yönünü de işlevsel kılarak sonraki nesillere bu yolla değer aktarımında bulunmaktadır. Diğer taraftan şair birinci ve ikinci beyitlerinde yapılan kötülüklerin karşılıksız kalmayacağına ve kişiyi değersizleştireceğine de işaret etmektedir.

4.8. Korkan kişi, göğe çıkıp saklansa da ölüm onu yakalar:

وَمَنْ هَابَ أَسْبَابَ الْمَنَائَا يَنْلُئُهُ   وَإِنْ يَرِقْ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسَلَامٍ

“Ölümün sebeplerinden korkanı, merdivenle göğe çıksa bile ölüm yakalar.”⁸⁰

Züheyr, sözü bir kez daha hayatın acı gerçeğine getirmekte, ölümün kaçış ve kurtuluş şansı tanımayan takibine dikkat çekmektedir. O, ölüme götürme ihtimali bulunan hangi sebepten ve ne şekilde kaçılırsa kaçılırsın mutlaka bir gün, başka bir sebeple ölümün pençesine düşüleceği gerçeğini serlevha nitelikli beytiyle dile getirmiştir. Şairin beytinde dile getirdiği bu evrensel hakikat, Kur'an-ı Kerim'de de farklı bir üslupla beyan edilmiştir. {أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ} , *“Nerede olursanız olun ölüm sizi yakalar; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!”⁸¹*

⁷⁹ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 124-125.

⁸⁰ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 125.

⁸¹ en-Nisâ 4/78.

4.9. Layık olmayana iyilik yapanın teşekkürü, yergi ve pişmanlıktır:

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ فِي غَيْرِ أَهْلِهِ يَكُنْ حَمْدُهُ دَمًا عَلَيْهِ وَيَنْدَمَ

“Layık olmayana iyilik yapanın teşekkürü, yergi ve pişmanlıktır.”⁸²

Kişinin iyilik yaptığı kimseden bir teşekkür veya mukabil bir iyilik beklentisinde olması insani bir durumdur. Ancak zaman zaman yapılan iyiliklere bir teşekkürle bile mukabele edilmediği gibi kötülükle karşılık verildiği de rastlanan durumlardandır. Bu gibi durumlarla karşılaşmak, iyilik yapma niyetinde olan kişileri ya olumsuz yönde etkilemekte ya da muhataplarını doğru tespit etme konusunda daha hassas davranmaya itebilmektedir. Hayatlarında bu türden olumsuzluklarla karşılaşanların tecrübe ettikleri hissiyata tercüman olan şair, toplumunda muhtemelen dillendirilen bir realiteyi kendine has üslubuyla nazma aktarmıştır.

İslamî anlayışta ise iyilik yapmaya sevk eden temel faktör, muhatabın mukabil tutumundan ziyade Allah'ın (c.c.) rıza ve hoşnutluğunu kazanma niyetidir. Bu yönüyle bakıldığında kültürümüzde yer etmiş bulunan “İyilik et denize at, balık bilmezse Hâlık bilir.”⁸³ söz ve yaklaşımı beşeri bir beklenti olmaksızın sırf iyilik kasdıyla konuyu ele alması bakımından daha kapsayıcı ve daha üstün bir erdeme işaret etmektedir. Ancak yine kültürümüzdeki “Besle kargayı oysun gözünü”⁸⁴ türünden sözlerin söylenmesine ve şairin mezkur beyti terennümüne sebep olan tikel olayları tecrübe etmemek de büsbütün mümkün değildir.

4.10. Barışa razı olmayan, savaşa teslim olur:

وَمَنْ يَعْصِ أَطْرَافَ الرُّجَاحِ فَإِنَّهُ يُطِيعُ الْعَوَالِي رُبِّتَتْ كُلَّ هُنْدَمَ

“Mızrakların alt tarafındaki demirlere âsi olan (barışa direnen); onların uzun temrenli üst uçlarına boyun eğer (savaşa teslim olur).”⁸⁵

Şairin meşru, haklı ve geçerli bir sebebe dayanmayan savaşı tasvip etmediğini ve daima barıştan yana tavır koyduğunu kasidesindeki pek çok beytinde görmek mümkündür. O, bu konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade ederken sözlerini, kesin yargı bildiren evrensel gerçekler formatında dile getirmek suretiyle muhataplarını etkilemek ve sözlerinin işe yaradığını görmek istemektedir. Nitekim Züheyr'in sözünün gücünden çekinen Benî Temîm ile Benî Süleym kabilelerinin

⁸² Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 125.

⁸³ Ömer Asım Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1993), 336.

⁸⁴ Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 185.

⁸⁵ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 126.

Gatafân kabilesine yapma niyetinde oldukları baskından vazgeçtiklerine dair bilgiye bu çalışmanın başlarında yer verilmişti. Diğer taraftan şairin, bu beytinde muhataplarının yakından bildikleri mızrak, temren vb. silah aksamına dair unsurlar içeren deyimler üzerinden mesajını vererek sözlerini hem edebî hem de mana yönüyle daha da güçlü kıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca şairin, beytinde barış fırsatını değerlendirmeye yanaşmayanların, savaşın acı ve yakıcı yüzüyle tanışmak durumunda kalacaklarına dair verdiği hikmetli mesaj da çağlar üstü niteliktedir.

4.11. Onurunu ve evini acımasızca savunmayan bunları kaybeder:

وَمَنْ لَمْ يَدُدْ عَن حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ   يُهَيِّدْكُمْ وَمَنْ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ يُظَلَّمْ

*"Havzunu (evini, onurunu) silahıyla savunmayanın, havuzu yıkılır. (Kendisiyle mücadeleyle girişen) insanlara acımasız olmayan da zulme uğrar."*⁸⁶

Genel anlamda savaşın kötülüğünden ve barışın iyiliğinden bahseden Züheyr, bu beytinde ise onuru korumak ve zulme karşı koymak amacıyla savaşmayı meşru görmekte hatta bu yönde mücadeleye girişmeyi sözleriyle teşvik etmektedir. Şair, yaşadığı toplumun değer yargılarının veya mensubu olduğu hanîf inancının bir yansıması olarak beytinde insan onurunun saygınlığına ve mülk dokunulmazlığına vurgu yapmakta ve bunlara yönelik her türlü taarruzu def etme adına savaşmayı hayati bir gereklilik olarak ifade etmektedir. Ayrıca o, zulüm ve haksızlıklara karşı merhametsizce mukabelede bulunmayı da bu tür olayları bastırmak veya tekrarını önlemek için bir çare olarak görmektedir. Şair, toplumunun şairlere ve şiire atfettiği önem ve manevi otoriteyi en iyi şekilde kullanmak suretiyle çeşitli durumlara ait fikirlerini birer hüküm formatında dile getirerek muhtelif sosyal problemlere çözümler sunmaktadır. Zira şifahi kültürün egemen olduğu Arap Câhiliyesinde bilgi ve şâirlere ait hikmetli sözler, bir tür sözlü anayasa işlevi gördüğünden bu örnekte olduğu gibi şairler de hikmetli vecizeler içeren beyitleriyle çeşitli durumlar için toplum fertlerine davranış kalıpları sunmakta ve bu yolla onlara rehberlik etmekteydiler.

4.12. Garip olan, düşmanını dost sanır; öz saygı da öncelikli olandır:

وَمَنْ يَغْتَرِبُ يَحْتَسِبُ عَدُوًّا صَدِيقَهُ   وَمَنْ لَمْ يَكْرِمْ نَفْسَهُ لَمْ يَكْرَمْ

*"Gurbet diyarına düşen, düşmanını dost sanır. Kendine değer vermeyene de değer verilmez."*⁸⁷

⁸⁶ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 126.

⁸⁷ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 126.

Züheyr, zaman zaman beyitlerinde psikolojik tabliller içeren hikmetli sözlere de yer vermektedir. Şair, bu mahiyette olan yukarıdaki beytinin ilk mısrasında, gurbetteki insanın içinde bulunduğu yalnızlık, bilgisizlik ve güvensizlik psikolojisi sebebiyle sergilediği tutum ve davranışlara işaret etmektedir. Ona göre, bu hâletiruhiyedeki korkak ve ürkek bir insan, önüne çıkan herkesten destek ve yardım alabilmeyi umduğundan, dostuyla düşmanını tefrik edemez. Beytin ikinci mısrasında da önemli bir psikolojik tespitte bulunan şair, kişinin toplum içindeki saygınlığının öncelikle kendisine bakışından ve öz saygısından kaynaklandığına dikkat çekmektedir.

4.13. Huy gizlense de bilinir, dil de özdeki cevherden haber verir:

وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيْقَةٍ   وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَى عَلَى النَّاسِ تُعْلَمُ
وَكَائِنُ تَرَى مِنْ صَامِتٍ لَكَ مُعْجِبٍ   زِيَادَتُهُ أَوْ نَقْصُهُ فِي التَّكَلُّمِ

“Kişi, huyunun insanlardan ne kadar gizli kaldığını sansa da o huy bilinir.”

“Suskun görüp beğendiğin nicelerinin, konuştuğunda ortaya çıkar artısı eksisi.”⁸⁸

İnsanın aldığı eğitimle veya yaşadığı çevrenin etkisiyle düşünce, tutum ve davranışlarında belli bir değişiklik mümkün olsa da yaratılıştan getirdiği fıtratı, karakter ve mizacı değiştirmek çok da kolay olmamaktadır. Şair, yukarıda birbiriyle bağlantılı beyitlerinden ilkinde bu gerçeğe dikkat çekerek insanın taşıdığı huy, karakter ve mizacın ne kadar baskılanırsa baskılansın gizlenemeyeceğini, ikinci beytinde ise içindeki cevherin kalitesinin bir şekilde sözlerde tezahür edeceğini veciz bir şekilde ifade etmektedir. Aynı anlama, farklı ifade kalıplarıyla işaret eden özlü sözlere kültürümüzde de rastlamak mümkündür. Bu meyanda toplumumuzda yaygın olan “Can çıkmadan, huy çıkmaz”⁸⁹ veya “Huylu huyundan vazgeçmez”⁹⁰ şeklindeki atasözleri ilk beytin anlamını yansıtırken “Küp içindekini sızdırır.” şeklindeki atasözü de ikinci beytin anlamını başka bir ifade tarzıyla dile getirmektedir. Kur’an-ı Kerim’de geçen {قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلِيهِ} “De ki: “Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar.”⁹¹ ayeti de ilk beyitte vurgulanan hakikate işaret etmektedir.

⁸⁸ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 127.

⁸⁹ Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 212.

⁹⁰ Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 316-317.

⁹¹ el-İsrâ 17/84.

4.14. Genç, dil ve gönülden ibarettir; gerisi et ve kandan cesettir:

لِسَانُ الْفَتَى نَصْفٌ وَنَصْفٌ فُؤَادُهُ فَلَمْ يَبْقَ إِلَّا صُورَةُ اللَّحْمِ وَالسُّدْمِ

“Genç, yarı dil; yarı gönülden ibarettir. Bundan gayrı geriye kalan da sadece et ve kandan surettir.”⁹²

Züheyr, bu beytinde gencin duygusal yönüne işaret etmektedir. Ona göre et ve kandan mürekkep görünse de genç, aslında dil ve gönülden ibarettir. Zira genç bir insan, genellikle aklından ziyade his ve duygularının etkisiyle hareket etmektedir. Onun gönül dünyasında olup bitenler de bir şekilde diline yansımaktadır.

4.15. Sefahet sonrası genç uslanır da; yaşlıdan bekleme uslanma:

وَإِنَّ سَفَاهَةَ الشَّيْخِ لَا حِلْمٌ بَعْدَهُ وَإِنَّ الْفَتَى بَعْدَ السَّفَاهَةِ يَنْتَلِمُ

“Sefahetle yaşlananda olmaz artık olgunluk. Gence ise sefahetten sonra gelir olgunluk.”⁹³

Şair, yukarıdaki beytinde ise gençlikten sonra ihtiyarlık zamanlarında da sefahet ve lehviyata devam edenlere dikkat çekmekte, onların artık iflah olmayacaklarını ifade etmektedir. Bir önceki beytinde işaret ettiği duygusallığın etkisiyle gençliğinde bazı nefsanî aşırılıklara meyletse de insan, yaşı ilerleyip olgunlaştıkça aklının etkisinin davranışlarına yansımaları ve daha dengeli bir hayat yaşaması beklenir. Ancak yıllar geçtikçe ortaya çıkan bedeni zafiyetlerine ve yakalandığı hastalıklara rağmen hala yaşadıklarından ders çıkarmayıp, kendine çeki düzen vermeyen, zevkü sefa tutkunlarının şaire göre uslanıp olgunlaşması artık mümkün gözükmemektedir. Ancak şaire göre duygularının galebesiyle gençliğinde sefahete meyletse de insan, belli bir zamandan sonra olgunlaşarak geçmişte yaşadıklarından ders çıkarmalı ve daha makul hareket etmelidir. İlerlemiş yaşının gerektirdiği olgunluğun aksine, nefsinin süfli arzularının peşinde koşanların iflah olmaz sonlarına işaret etmesi açısından kültürümüzde yaygın olan “Kırkımdan sonra azanı teneşir paklar.”⁹⁴ atasözü de bu meyanda hatırlanmaya değerdir.

4.16. Çok istemenin sonu, bir gün mahrum olmaktır:

سَأَلْنَا فَأَعْطَيْتُمُ وَعَدْنَا فَعُدْتُمُ وَمَنْ أَكْثَرَ التَّسْأَلِ يَوْمَ سَعْيِكُمْ

⁹² Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 127.

⁹³ Zevzenî, Şerhu'l-mu'allakâti's-seb', 127.

⁹⁴ Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 360.

*"İstedik verdiniz, dönüp istedikçe yine verdiniz. Çok isteyen de elbet bir gün mahrum olur."*⁹⁵

Züheyr, muallakasının son beytinde kasidesinin asıl kahramanları olan Herim b. Sinân ile el-Hâris b. 'Avf'a sözü bir kez daha getirmekte ve onları överek şiirine son vermektedir. Şair, beytinde her ne zaman talepte bulunduyorsa hep olumlu karşılık aldığını dile getirerek övdüğü memduhlarından, bu defasında da olumsuz bir yanıt alma ihtimalini bu övgüsüyle ortadan kaldırma niyetinde olduğunu hissettirmektedir. Züheyr'in ustalıklarla inşa ettiği beytinde dile getirdiği çok istemenin bir gün ret ile karşılık bulacağına dair hakikat, belki kendisi adına bir süre daha geçerli olmasa da sosyolojik bir gerçeğin veciz ve hikmetli bir beyanından ibarettir.

Sonuç

Câhiliye Dönemi şiirleri içerisinde muallakalar, taşıdıkları edebî değer ve özellikle ihtiva ettikleri hayata dair özlü sözler bakımından özel bir öneme sahiptirler. Züheyr b. Ebî Sülmâ ve aralarında İmruulkays, Lebîd ve Nâbiğa'nın da bulunduğu en önemli muallaka şairlerindedir. Edîb ve şairlerin bolca bulunduğu bir ailenin mensubu olan Züheyr, tecrübelerle dolu uzun ömrünün bir hasılası olarak titizlikle inşa ettiği bolca hikmet içeren muallakasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir.

Züheyr, altmış iki beyitten oluşan muallakasını, 'Abs ile Zübân kabileleri arasında yıllarca süren savaşın sonlanmasına aracılık eden memduhlarına yaptığı medhiyeleri merkeze alarak nazmetmiştir. Şair, klasik kasidenin özelliklerine riayet ederek oluşturduğu kasidesine, memduhlarına yaptığı övgüleri içeren beyitlerin yanı sıra hayata dair özlü ve veciz sözler ihtiva eden beyitleri de ustalıklarla serpiştirmiş, böylelikle mana bakımından eşsiz bir eser ortaya çıkarmıştır.

Şairin kasidesinde yer verdiği savaşa dair canlı sahneler, detaylı fiziki tasvirler, psikolojik ve sosyolojik tahliller içeren beyitler söz konusu eseri, edebî açıdan üstün ve değerli kılmıştır. Kaside, içinde barındırdığı şahıs, yer, olay vb. bilgiler sayesinde tarihî bir arşiv niteliği kazanmış bu yönüyle de farklı bir değer ve önem ihraz etmiştir.

Şair, hayat tecrübesi, dünya görüşü, mensubu olduğu hanîf inancı ve toplumunun sağduyusundan damıtılarak muallakasında serlevha vecizeler halinde dile getirdiği hikmetli beyitleriyle "*Câhiliye şairlerinin bilgesi*" veya "*şairlerin kadısı*" gibi haklı ünvanları kazanmıştır.

Züheyr, hikmet muhtevalı beyitlerinde; Allah ve ahiret inancı, kader ve ölüm gerçeği, insanlarla geçimli olma, iyilik yapma, kötülükten sakınma, ahde vefâ, onurlu yaşam, öz saygı, dile sahip olma, sefahatten sakınma ve cömert olma gibi konuları işlemiştir. Şair, bu türden beyitlerinde vurgu yaptığı mezkûr evrensel ahlaki değerler

⁹⁵ Zevzenî, *Şerhu'l-mu'allakâti's-seb'*, 128.

---

yoluyla, çağdaşlarına rehberlik ettiği gibi serlevha niteliğindeki mesajlarını çağlar ötesine de taşımayı başarabilmiştir.

Züheyr'in kasidesi, ihtiva ettiği abartıdan uzak, samimi medihleriyle, garip kelimelerden arındırılmış cümleleriyle, zengin lügat hazineli ve sanatlı beyitleriyle, bir arşiv maharetiyle sunduğu tarihi bilgileriyle ve en önemlisi evrensel ahlaki ve insanî değerleri çağlar ötesine taşıyan hikmetli sözleriyle Câhiliye şiirleri içerisinde özel bir ilgi odağı olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Abdulcebbar, Abdullah- Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im. *Kıssatü'l-edebe fi'l-Hicâz fi'l-'asri'l-Câhilî*. Kâhire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1400/1980.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel Şeybânî. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 7. Basım, 1993.
- Aşkar, 'İrfân- Tuleymât, Ğâzî. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî edebü'l-Câhilî*. Dimeşk: Mektebetü'l-Îmân, 1. Basım, 1412/1992.
- Ceviz, Nurettin-Demirayak, Kenan-Yanık, Nevzat H. *Yedi Askı – Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Çağrı, Mustafa (ed.). *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Çetin, Nihad M. "Arap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/276-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Durmuş, İsmail. "Eski Arap Şiiri". *İslam Öncesi Araplarda Dil ve Edebiyat*. ed. Mustafa Çağrı. 191-267. İstanbul: Kuramer Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Elmalı, Hüseyin. "Kasîde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/562-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Emîn, Ahmed. *Fezû'l-hâtır*. 10 Cilt. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 2012. <https://www.hindawi.org/books/40905031/>
- Furat, Ahmet Subhi. *Arap Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan XVI. Asra Kadar)*. 2 Cilt. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1996.
- Göçmen, Yakup. "Züheyr b. Ebî sül mâ'nın Hayatı ve Dönemi Çerçevesinde Muallakasında Hikmet". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Şubat 2016), 67-105. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/464010>
- Güler, İsmail (ed.). *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. İstanbul: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im. *el-Hayâtu'l-edebiyye fi'l-'asri'l-Câhilî*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen. *Cemheretü'l-luğa*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1. Basım, 1987.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1967.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, t.s.
- İsfahânî, Alî b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed b. el-Heysem Ebü'l-Ferec. *el-Eğânî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 1415.
- Kardaş, Nevin vd. *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Basım, 2000.
- Keskin, Mustafa. *Kur'an'da h-k-m kökünün semantik analizi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kureşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebî'l-Hattâb. *Cemheretü eş'âri'l-'Arab*. thk. Alî Muhammed Bicâvî. Kahire: Nahdatu Mısır, 1981.
- Kutluer, İlhan. "Hikmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/503-511. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kuzgun, Şaban. "Hanîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/33-39. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996.
- Sancak, Yusuf. *H. Peygamber Devrinde Şiir*. Erzurum: Şafak Yayınevi, 1999.
- Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs. *Şerhu Dîvânî Züheyr b. Ebî Sülma*. thk. Hannâ Nasru'l-Hittî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2004.
- Suçin, Mehmet Hakkı. *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk. *Sünen*. thk. Abdulvehhâb Abdullatîf. 5 Cilt. Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979.
- Tülücü, Süleyman. "Muallakât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/310-312. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Tülücü, Süleyman. "Züheyr b. Ebû Sülma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/540-542. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tülücü, Süleyman. "Bir Hakîm ve Hanîf Şâir: Zuheyr b. Ebî Sulmâ". *İslâmî Edebiyat* 23 (1994), 36-38.
- Yalar, Mehmet. "Arap Şiiri". *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. ed. İsmail Güler. 307-543. İstanbul: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Yalsızuçanlar, Sadık. *Muallakat-ı Seb'a*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.
- Yaltkaya, Şerafeddin. *Yedi Askı Mu'allakat-ı Seb'a*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2018.

Zevzenî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed b. el-Huseyn. *Şerhu'l-mu'allakâtî's-seb'*. thk. Muhammed Fâdilî. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2. Basım, 1419/1999.

Zeyyât, Ahmed Hasan. *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 5. Basım, 1419/1999.

